

*Це неофіційний переклад оригінального
документу, написаного англійською мовою; у
випадку розбіжностей, просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою*

**Управління Верховного комісара
Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

**Доповідь щодо ситуації з правами людини в
Україні**

16 листопада 2015 р. – 15 лютого 2016 р.

**UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS**
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Please recycle

Зміст

	<i>Параграфи</i>	<i>Стор.</i>
I. Резюме	1–21	6
II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканість.....	21–66	10
A. Ймовірні порушення міжнародного гуманітарного права.....	22–31	10
B. Людські жертви	32–37	13
C. Зниклі безвісти.....	38–44	15
D. Позасудові страти, насильницькі зникнення, незаконне та довільні затримання, катування та жорстоке поводження.....	44–66	17
III. Відповідальність за порушення прав людини і здійснення правосуддя.....	67–107	23
A. Відповідальність за порушення прав людини на сході України	67–85	23
B. Індивідуальні справи	86–90	27
C. Резонансні справи щодо актів насильства, пов'язаних із масовими протестами та порушеннями громадського порядку	91–107	28
IV. Основні свободи	108–165	33
A. Порушення права на свободу пересування	108–118	33
B. Порушення права на свободу релігії або переконання	119–126	35
C. Порушення права на свободу мирних зібрань	127–132	37
D. Порушення права на свободу об'єднань	133–139	38
E. Порушення права на свободу поглядів та їхнє вільне вираження.....	140–147	39
V. Економічні та соціальні права	148–165	40
A. Право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я	152–158	42
B. Права на житло, землю та власність	159–165	43
VI. Зміни у законодавстві та інституційні реформи	166–182	45
A. Повідомлення про відступ від окремих положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.....	166–167	45
B. Повідомлення стосовно 16 договорів ООН.....	168–169	45
C. Конституційна реформа.....	179–171	46
D. Виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини	172–172	47
E. Прийняття закону про внутрішньо переміщених осіб.....	174–175	47
F. Проект Закону про тимчасово окуповану територію.....	176–178	47
G. Зміни до кримінального законодавства.....	179	48
H. Реформа державної служби	180	48

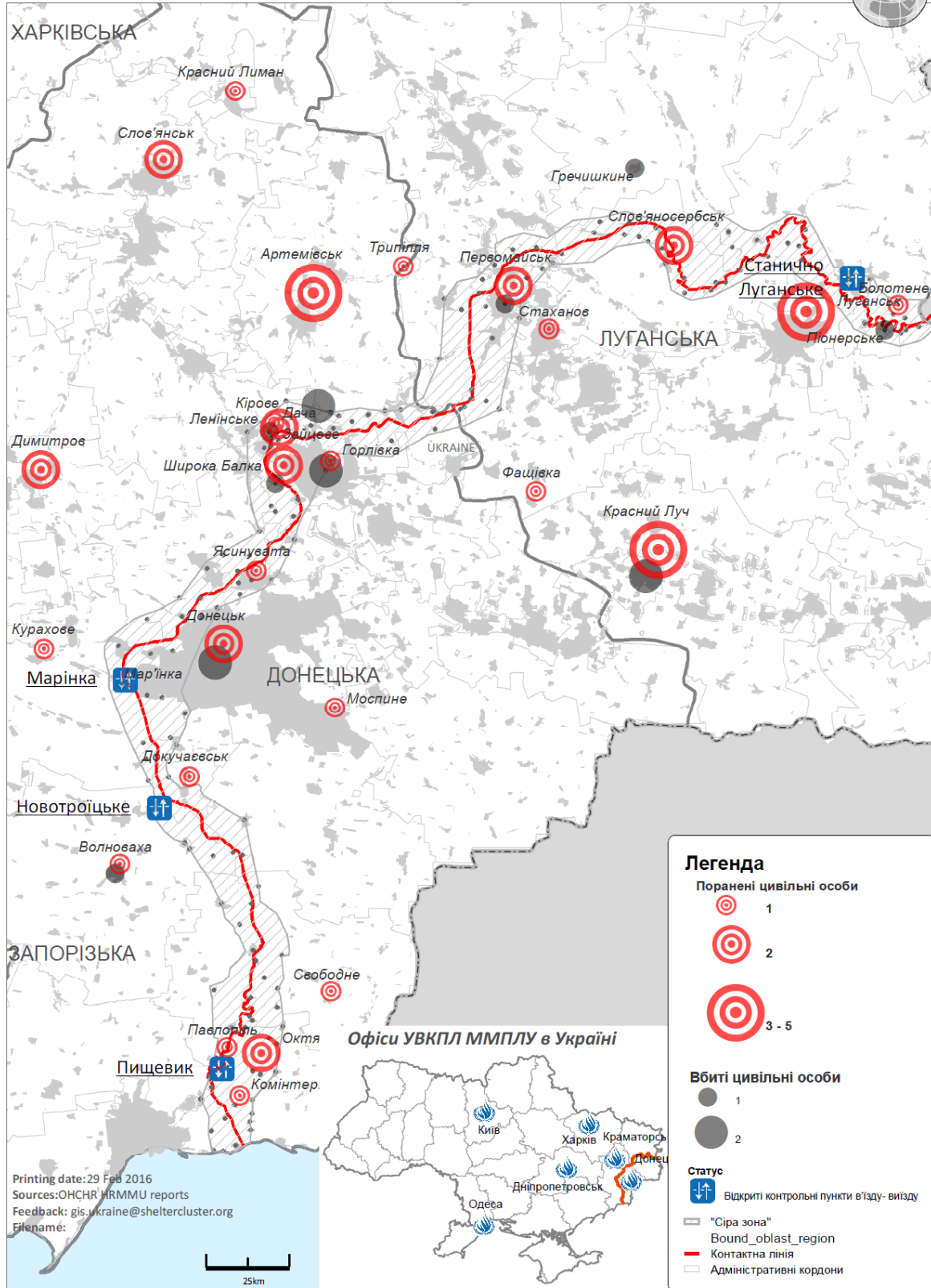
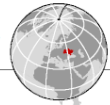
I.	Реєстрація актів цивільного стану.....	181–182	49
VII.	Права людини в Автономній Республіці Крим.....	183–200	49
A.	Права на належну правову процедуру та справедливий судовий розгляд.....	186–190	50
B.	Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканність.....	191	51
C.	Порушення права на свободу поглядів та їхнє вільне вираження.....	192	51
D.	Порушення права на свободу релігії та переконань.....	193–194	51
E.	Право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я.....	195	52
F.	Дискримінація у доступі до послуг.....	196	52
G.	«Громадянська блокада» Криму.....	197–200	53
VIII.	Висновки та рекомендації.....	201–215	54

Україна: Жертви серед цивільного населення вздовж лінії зіткнення за період з 16 листопада 2015 року по 15 лютого 2016 року

UNHCR - Kyiv

Кордони та назви, а також визначення, що використовуються на цій карті, не означають офіційного визнання та прийняття з боку Організації

I. Резюме

1. Це тринадцята доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні, підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ)¹. Вона охоплює період з 16 листопада 2015 року по 15 лютого 2016 року².

2. Під час звітнього періоду, незважаючи на зменшення бойових дій, збройний конфлікт на сході України, продовжував суттєво впливати на людей, які живуть в зоні конфлікту та їхні права людини. Уряд України і далі не мав ефективного контролю над значною частиною кордону із Російською Федерацією (в деяких районах Донецької та Луганської областей). За повідомленнями, це сприяло притоку боєприпасів, зброї та бойовиків із території Російської Федерації до територій, що контролюються озброєними групами.

3. Припинення вогню в деяких районах Донецької та Луганської областей на сході України, погоджене під час попереднього звітнього періоду, було підкріплено «режимом повної тиші», запровадженим 23 грудня 2015 року. Проте, у січні та лютому Спеціальна моніторингова місія Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) спостерігала систематичні порушення режиму припинення вогню. У цьому ж періоді посилювалися сутички та перестрілки у декількох гарячих точках, переважно поблизу Донецька та Горлівки (обидва міста контролюються озброєними групами) і у селах та містечках, розташованих на лінії зіткнення, як-от Комінтернове (контролюється озброєними групами) та Широкине й Зайцеве (поділені між збройними силами України та озброєними групами).

4. Хоча під час цих інцидентів найчастіше застосовувалися стрілецька зброя та легке озброєння, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ продовжила повідомляти про наявність важкого озброєння, танків і артилерійських систем калібром до 100 мм по обидва боки лінії зіткнення. Хоча й поодинокі, випадки безладних обстрілів та наявність протипіхотних мін та вибухонебезпечних пережитків війни наражають цивільних осіб на постійну небезпеку смерті чи травми. У звітньому періоді вибухонебезпечні пережитки війни (ВПВ) та саморобні вибухові пристрої (СВП) залишились основною причиною жертв серед цивільного населення у зоні конфлікту.

5. Крім того, збройні сили України продовжували розміщатися поблизу міст та сіл, а озброєні групи глибше проникали у житлові райони, що ставить місцеве населення під ще більшу загрозу. Отже, ризик нової ескалації бойових дій залишився високим.

6. Конфлікт продовжив спричиняти жертви серед цивільного населення. За період із 16 листопада 2015 р. по 25 лютого 2016 р. УВКПЛ зафіксувало 78 жертв серед цивільного населення через збройний конфлікт на сході України: 21 особу було вбито (13 чоловіків та 8 жінок), а 57 поранено (41 чоловік, 8 жінок, 6 хлопчиків і 2 дівчинки) – порівняно з 178 жертвами серед цивільного населення (47 убитих і 131 поранених) за попередній звітний період, з 16 серпня по 15 листопада 2015 р. У цілому середньомісячна кількість жертв серед цивільного населення за звітний

¹ ММПЛУ була розміщена в Україні 14 березня 2014 року для моніторингу ситуації з правами людини в Україні, представлення відповідних доповідей та внесення рекомендацій Урядові України та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у сфері прав людини. Детальнішу інформацію див. у параграфах 7-8 доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні від 19 вересня 2014 року (A/HRC/27/75).

² Доповідь також містить оновлену інформацію щодо нещодавніх подій у справах, про які доповідалося в попередні звітні періоди.

період була однією з найменших із початку конфлікту. Загалом за період із середини квітня 2014 р. по 15 лютого 2016 р. УВКПЛ було зафіксовано у зоні конфлікту на сході України 30,211 постраждалих (з числа цивільних осіб, представників збройних сил України і членів озброєних груп). Із цього числа 9,167 особи було вбито, а 21,044 – поранено³.

7. За відсутності масованих артилерійських обстрілів населених районів, ВПВ та СВП залишились у звітному періоді основною причиною жертв серед цивільного населення у зоні конфлікту. Ураховуючи загрозу, яку становить таке озброєння, терміново необхідно провести масштабні протимінні заходи по обидва боки лінії зіткнення, як-от створення належних координаційних механізмів, складання карт замінованих територій, просвіта та підвищення рівня обізнаності щодо мінної небезпеки.

8. Люди, які живуть на території, охопленій конфліктом, розповіли УВКПЛ, що почувають себе покинутими, особливо у селах, розташованих у «сірій», або «буферній», зоні (див. «Карта України. Жертви серед цивільного населення вздовж лінії зіткнення за період з 16 листопада 2015 р. по 15 лютого 2016 р.»)⁴. Деякі з цих населених пунктів, як, наприклад, Комінтернове, вже тривалий час позбавлені ефективного управління, оскільки фактично опинилися в пастці між блокпостами, контрольованими Урядом, і блокпостами озброєних груп. Інші розділені між протидіючими збройними силами (як, наприклад, Широкине та Зайцеве), а деякі розташовані поблизу гарячих точок на передовій (як, наприклад, Дебальцеве та Горлівка). Лінія зіткнення фізично, політично, соціально та економічно ізолювала цивільне населення, впливаючи на всі права людини та ускладнюючи перспективи примирення та врегулювання. Понад три мільйони людей живуть у районах, безпосередньо охоплених конфліктом⁵, і забезпеченню їхнього захисту та підтримки слід терміново приділити належну увагу. Їхня поступова ізоляція заохочує тих, хто пропагує ворожнечу і насильство, та підриває перспективи досягнення миру.

9. Деяка допомога для території, що контролюється озброєними групами, надається місцевими гуманітарними організаціями, індивідуальними донорами, а також, за повідомленнями, Російською Федерацією, яка доставляє конвої без згоди чи перевірки України. В той самий час наявна допомога недостатня, щоб задовольнити потреби 2,7 мільйонів цивільних осіб, які проживають на територіях, що контролюються озброєними групами, та особливо 800,000 тих, які проживають поблизу лінії зіткнення, і є особливо вразливими.

10. Уряд зареєстрував 1.6 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які покинули свої домівки внаслідок конфлікту. Між 800,000 та 1 мільйоном ВПО проживають на території підконтрольній Уряду України, де деякі із них і далі продовжують стикатися із дискримінацією у доступі до громадських послуг. УВКПЛ спостерігало, що деякі із них повертаються до своїх домівок, в той час як інші не можуть цього зробити, оскільки їхня власність зруйнована чи використовується у воєнних цілях. Згідно із даними Уряду, більше ніж один мільйон українців шукають

---

³ Це консервативна оцінка УВКПЛ, зроблена на основі доступних даних.

⁴ У Плані гуманітарного реагування ООН для України на 2016 рік визначено, що 0,8 млн. осіб, які живуть у районах вздовж лінії зіткнення (200 тис. – у районах, підконтрольних Урядові, 600 тис. – у районах, підконтрольних озброєним групам), особливо потребують гуманітарної допомоги й захисту.

⁵ 2,7 млн. – у районах, підконтрольних озброєним групам; 200 тис. – поблизу лінії зіткнення у районах, підконтрольних Урядові.

притулку чи захисту в сусідніх країнах та країнах Європейського Союзу; більшість їде до Російської Федерації чи Білорусії⁶.

11. За даними Державної прикордонної служби України, щоденно лінію зіткнення перетинають від 8,000 до 15,000 цивільних осіб, проходячи через шість блокпостів в кожному транспортному коридорі: три блокпости контролює Уряд, три – самопроголошена «Донецька народна республіка»⁷, а між ними пролягає смуга нейтральної території. УВКПЛ регулярно спостерігало, як по обидві сторони дороги у черзі збирається до 300-400 транспортних засобів – автомобілів, мікроавтобусів і автобусів. Пасажири ночують у черзі при мінусових температурах, без води та санітарних зручностей. Як наслідок нещодавнього запровадження самопроголошеною «Донецькою народною республікою» паспортного контролю, свобода пересування ще більше обмежена, що посилює ізоляцію людей, які живуть у охоплених конфліктом районах. Політичні рішення Уряду України ще більше посили існуючий бар'єр лінії зіткнення. Крім того, як і раніше, майже повністю відсутня інформація щодо порядку проходження пунктів пропуску, через що цивільне населення стикається з невизначеністю і свавіллям.

12. Мешканці територій, підконтрольних озброєним групам, є особливо вразливими до порушень прав людини, причому ця ситуація загострюється через відсутність верховенства права та відшкодування справжнього захисту. УВКПЛ продовжило отримувати та перевіряти повідомлення про вбивства, незаконні та довільні затримання, в тому числі без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження у «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці»⁸. На цих територіях озброєні групи створили паралельні «адміністративні структури» й запровадили дедалі зростаючу «законодавчу базу», що порушує міжнародне право, а також Мінські угоди.

13. «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» продовжили відмовляти УВКПЛ у доступі до місць тримання під вартою. УВКПЛ занепокоєно становищем осіб, позбавлених волі, на територіях, підконтрольних озброєним групам, через повну відсутність належної правової процедури та механізмів відшкодування. Особливу стурбованість викликає положення осіб, яких наразі тримають у колишній будівлі Служби безпеки в Донецьку та у будівлях, нині зайнятих «міністерствами державної безпеки» «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки».

14. УВКПЛ також дедалі сильніше непокоїть брак простору для діяльності організацій громадянського суспільства і для здійснення людьми своїх прав на свободу вираження поглядів, релігії, мирних зборів і об'єднань на територіях, підконтрольних озброєним групам. У січні 2016 р. «міністерство державної безпеки» здійснило хвилю арештів і затримань суб'єктів громадянського суспільства у «Донецькій народній республіці».

15. УВКПЛ задокументувало повідомлення про насильницькі зникнення, довільне затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катування та жорстоке поводження, безкарно скоєні працівниками українських правоохоронних органів, переважно підрозділами Служби безпеки України (СБУ). УВКПЛ закликає українську владу забезпечити негайне та неупереджене розслідування кожного повідомленого випадку порушень прав людини, а також притягнення винних до відповідальності. Відповідальність є критично необхідною для відновлення

⁶ Ситуація в Україні: інформація про роботу УВКБ ООН в період 20 січня – 9 лютого 2016.

⁷ Далі – «Донецька народна республіка».

⁸ Далі – «Луганська народна республіка».

справедливості для постраждалих, обмеження безкарності та сприяння довговічному миру.

16. УВКПЛ було надано доступ до офіційних слідчих ізоляторів на всій території, підконтрольній Урядові⁹, й після деяких із ужитих заходів втручання, УВКПЛ помітило певне покращення умов тримання під вартою та доступу до медичної допомоги для деяких затриманих у СІЗО Одеси, Харкова, Маріуполя, Артемівська і Запоріжжя. У деяких випадках втручання УВКПЛ також призвело до приділення належної уваги заявам про жорстоке поводження і до розслідувань правоохоронними органами порушень інших прав людини в місцях позбавлення волі. Ці покращення підтверджують важливість безперешкодного доступу УВКПЛ до всіх місць тримання під вартою.

17. УВКПЛ занепокоєне відсутністю дій щодо в'яснення долі зниклих безвісти та запобігання зникнення осіб у результаті збройного конфлікту на сході України. Має існувати чітке зобов'язання на найвищих щаблях Уряду України та з боку «Донецької народної республіки» й «Луганської народної республіки» щодо повномасштабного співробітництва по справах осіб, зниклих безвісти. Механізми в'яснення долі зниклих безвісти повинні бути ефективними, неупередженими та прозорими, а жертви та їхні сім'ї повинні завжди бути в центрі уваги будь-яких дій.

18. УВКПЛ продовжило спостерігати за розслідуваннями та судовим провадженням щодо вбивств, скоєних під час подій 2014 року на Майдані Незалежності, насильства 2 травня 2014 року в Одесі, інцидентів 9 травня 2014 року в Маріуполі та насильства 31 серпня 2015 року в Києві. Відсутність прогресу в цих справах підриває довіру населення до системи кримінального правосуддя. Вкрай важливо невідкладно розібратися у цих справах, причому абсолютно неупереджено, тому що неналежний підхід до них може загрожувати мирному розв'язанню спорів та провокувати нестабільність.

19. Упродовж звітнього періоду Уряд України вжив заходів для забезпечення більшої незалежності судової влади, прийняв План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини та вдосконалив законодавство про внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Проте, ще залишається прийняти ряд критично важливих заходів, зокрема провести дуже очікуване голосування у Верховній Раді щодо децентралізації, яке було відкладено до 22 липня 2016 року. Це голосування, передбачене Мінським процесом, має стати передвісником ряду кроків до миру. Децентралізація також розглядалася як один із заходів, направлений на підвищення рівня взаємної довіри. Ці заходи також включали негайне і повне припинення вогню; відведення важкого озброєння по обидва боки від лінії зіткнення; діалог про умови проведення місцевих виборів відповідно до чинного законодавства України; помилування і амністію за законом; звільнення та обмін всіх заручників і незаконно утримуваних осіб; безпечний доступ і доставку гуманітарної допомоги; умови для повного відновлення соціально-економічних зв'язків; відновлення контролю державного кордону з боку українського Уряду у всій зоні конфлікту; відведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки та найманців; Конституційна

---

⁹ Зокрема, у грудні 2015 р. та січні 2016 р. ММШЛУ було надано безперешкодний доступ до Маріупольського СІЗО і Артемівської виправної колонії №6 Державної пенітенціарної служби України, де вона змогла провести конфіденційні бесіди з затриманими. Адміністрація та персонал СІЗО і колонії були прозорими та конструктивними під час цих візитів. Керівництво і медичні працівники висловили готовність покращити надання медичної допомоги особам, утримуваним у цих закладах.

реформа, яка містить елемент децентралізації та затвердження особливого статусу окремих районів Донецької та Луганської областей¹⁰.

20. Уряд України розширив географічні межі дії запланованого відступу від певних положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП) та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) на території, котрі він фактично не контролює, а також на райони, які він частково або повністю контролює у Донецькій та Луганській областях. Це може ще більше підірвати захист прав людини для тих, на кого вплине це рішення.

21. Попри відмову в доступі на півострів, УВКПЛ продовжило ретельно стежити за ситуацією в Автономній Республіці Крим (далі – «Крим»)¹¹, покладаючись, у першу чергу, на інформацію з перших рук. Керуючись Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 68/262 щодо територіальної цілісності України, УВКПЛ залишається занепокоєною щодо порушень, які мають місце у Криму, котрий перебуває під фактичним контролем Російської Федерації. Нав'язування громадянства та законодавчої бази Російської Федерації, зокрема кримінального законодавства, і відповідне здійснення правосуддя, несприятливо вплинуло на права людини в Криму, особливо для етнічних українців, меншин та корінних народів, наприклад кримських татар. У звітному періоді УВКПЛ зафіксувало збереження тенденції кримінального переслідування кримських татар-учасників демонстрацій, а також арештів кримських татар за нібито приналежність до «терористичних» організацій. Значною та тривожною подією стало подання 15 лютого прокурором Криму до верховного суду Криму запиту про визнання Меджлису, органу самоврядування кримських татар, екстремістською організацією та про заборону його діяльності. Деякі рішення Уряду України також вплинули на права людини мешканців Криму, як, наприклад, рішення про обмеження їхнього доступу до банківських послуг у материковій частині України. «Громадянська блокада», яку кримські татари та українські активісти незаконно запровадили з 20 вересня 2015 р. – і яка призвела до ряду порушень прав людини – була знята 17 січня 2016 р.

II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканість

«Найжахливіші миттєвості цієї війни – це коли над головою почали зі свистом літати міни. Починається обстріл, і нам треба сховати мою хвору матір у підвалі. Ми тягнемо її, а вона репетує та мочиться під себе».

- Мешканка Донецька

А. Ймовірні порушення міжнародного гуманітарного права

22. На фоні загального зниження бойових дій в результаті припинення вогню на сході України, яке в цілому підтримувалося більше року¹² – окремі сутички, локальні

¹⁰ Комплексний пакет заходів для виконання Мінських Угод, Організація співробітництва та безпеки в Європі, 12 лютого 2015.

¹¹ Автономна Республіка Крим включає також місто Севастополь.

¹² Уперше домовленість про припинення вогню була досягнута 5 вересня 2014 р.; у грудні 2014 р. через триваючі бойові дії була досягнута домовленість про «режим тиші»; після нової ескалації бойових дій у січні-лютому 2015 р. 12 лютого 2015 р. було погоджено нове припинення вогню. Угоді від 29 серпня також передувала активізація бойових дій у червні-серпні 2015 р.

перестрілки та незначні зміщення лінії зіткнення продовжувалися. Припинення вогню 1 вересня 2015 р. було підкріплено домовленістю щодо «режиму повної тиші», яка була досягнута Тристоронньою контактною групою в Мінську і набула чинності з 23 вересня 2015 р. Реалізація цих домовленостей призвела до посилення безпеки по обидва боки від лінії зіткнення.

23. Тим не менш, збройний конфлікт на сході України тривав. озброєні групи здійснюють контроль над деякими районами Донецької та Луганської областей і проводять безперервні та узгоджені військові операції проти Збройних сил України. В останні місяці сутички найчастіше траплялися у гарячих точках вздовж «лінії зіткнення» у населених цивільних районах або поруч із ними. Крім того, цивільні особи, які вважалися пов'язаними з озброєними групами або такими, що підтримують Збройні сили України, піддавалися арештам, триманню під вартою та жорстокому поводженню на порушення основних і обов'язкових вимог щодо захисту, передбачених спільною статтею 3 Женевських конвенцій. І у районах Донецької та Луганської областей, підконтрольних Уряду України, і у районах цих областей, підконтрольних озброєним групам, УВКПЛ продовжило спостерігати нехтування принципом розрізнення між цивільним населенням і особами, які беруть активну участь у бойових діях.

24. За даними ОБСЄ, чоловіки та жінки в уніформі воєнного типу продовжили пересікати кордон між Донецькою областю та Російською Федерацією¹³. Уряд України і далі не мав ефективного контролю над значною частиною кордону із Російською Федерацією (в деяких районах Донецької та Луганської областей). За повідомленнями, це сприяло притоку боєприпасів, зброї та бойовиків із території Російської Федерації до територій, що контролюються озброєними групами. Випадки невідомих обстрілів, що продовжувалися, та присутність протипіхотних мін, що призводять до жертв серед цивільного населення в зоні, ураженій конфліктом, викликають занепокоєння щодо притоку озброєння. УВКПЛ нагадує, що трансфер озброєння не повинен здійснюватися в ситуаціях, коли є високий ризик того, що воно буде використовуватися при вчиненні тяжких порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

25. Збройні сили України і озброєні групи утримали свої позиції та просунули своє озброєння та особовий склад ще глибше у населені райони, чим порушили свої зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом¹⁴. У Широкиному, ключовому населеному пункті в «сірій зоні» між контрольованим Урядом містом Маріуполем і містом Новоазовськом, підконтрольним озброєним групам, УВКПЛ зафіксувало широке використання цивільних будівель і об'єктів українськими військовиками та батальйоном «Азов», а також розграбування власності цивільного населення, що призвело до переміщення¹⁵. За наявними даними, цивільні будівлі в місті Донецьку, як-от жилі будинки, притулок для бездомних¹⁶ та колишня мистецька галерея¹⁷,

¹³ Щотижнева інформація від СММ ОБСЄ на російських пунктах пропуску «Гуково» та «Донецьк» на основі даних, що надійшли станом на 2 лютого 2016 року. Доступно за посиланням: <http://www.osce.org/om/220211>.

¹⁴ Стаття 13(1) Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій передбачає, що «цивільне населення і окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, виникаючих у зв'язку з військовими операціями». Це передбачає, що кожна сторона конфлікту зобов'язана в максимально практично можливому ступені уникати розташування військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них. Розташування військових цілей у цивільних районах суперечить цьому зобов'язанню. Див. Хенкергс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 23.

¹⁵ Інтерв'ю з представником НУО, що об'єднує ВПО з Широкиного, грудень 2015 р.

¹⁶ Притулок для бездомних у Петровському районі Донецьку зайнятий озброєними групами «Донецької народної республіки». Поруч із притулком розташовані школа і церква.

продовжують використовуватися озброєними групами, що наражає на небезпеку цивільне населення. Мешканці села Комінтернове Донецької області повідомили, що члени озброєних груп «Донецької народної республіки» захопили покинуті будинки¹⁸. У січні-лютому 2016 р. бойові дії між озброєними групами, розміщеними у Комінтерновому, та Збройними силами України, розміщеними неподалік у селі Водяне¹⁹, піддали небезпеці місцеве населення²⁰.

26. Озброєні групи та українські збройні сили також продовжили розміщати свої позиції у школах і лікарнях або поблизу них. У Тельмановому озброєні члени «Донецької народної республіки» зайняли частину лікарні загального профілю²¹, що знаходиться поруч із пологовим будинком і отримала пошкодження внаслідок обстрілів. У Волновасі, Збройні сили України були розміщені поблизу місцевої лікарні. УВКПЛ нагадує, що лікарні підлягають особливому захисту згідно зі статтею 11 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій, які мають обов'язкову силу для воюючих сторін.

27. Сутички вздовж лінії зіткнення особливо часто виникали навколо спірних сіл, таких як Комінтернове на півдні Донецької області, поблизу Донецького аеропорту та біля с. Зайцеве на півночі. Рух цивільного населення з сіл Комінтернове, Октябрь, Павлопіль, Жованка і Зайцеве через блокпости, контрольовані Урядом та блокпости «Донецької народної республіки» сильно обмежений, що викликає занепокоєння тим, що решта цивільного населення може фактично опинитися у пастці і постраждати від наслідків бойових дій. Після закриття контрольного пункту в'їзду-виїзду «Зайцеве» мешканці Жованки, села, розділеного лінією зіткнення, опинилися без доступу до продовольства та інших товарів першої необхідності. Пошкодження, спричинене в ході бойових дій лініям електропередачі, що були неподалік, позбавило місцевих мешканців електроенергії та води²².

28. УВКПЛ мало можливість відвідати декілька населених пунктів Донецької області, які зазнали обстрілів. У січні 2016 р. УВКПЛ відвідало територію навколо Донецького аеропорту та Київський район, де спостерігало масштабні руйнування та велику кількість нерозірваних боєприпасів. У Дебальцевому, Горлівці та Шахтарську УВКПЛ оцінило пошкодження, спричинені нападами на жилі квартали. У період з 8 по 10 червня 2015 р. було обстріляні декілька багатоповерхових жилих будинків у Горлівці. Мешканці, які досі живуть у своїх сильно пошкоджених квартирах, розповідають, як вони бігли вниз сходами, що обвалювалися, а їхні сусіди гинули та отримували поранення від уламків²³. Водоканал, який обслуговує всю Горлівку та багато густонаселених міських районів Донецької області, у грудні 2014 р. та січні 2015 р. багаторазово обстрілювали, а у липні 2014 р. була зруйнована станція фільтрації води, через що населення на певний період залишилося без питної води. УВКПЛ зауважує, що сукупні наслідки тривалого конфлікту можуть виявитися руйнівними для міських поселень, тому що базова цивільна інфраструктура пошкоджена, через що люди позбавлені права на воду, санітарію, харчування та належне житло.

¹⁷ Колишня територія Платформи культурних ініціатив «Ізоляція»; 18 грудня 2015 р. ММПЛІУ встановила, що озброєні групи «Донецької народної республіки» продовжують базуватися на цьому об'єкті та прилеглий території.

¹⁸ Щоденний звіт – Останні новини від Спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ в Україні на основі інформації, що надійшла станом на 19:30, 6 січня 2016 р.

¹⁹ Там само, 3 лютого 2016 р.

²⁰ Там само, 18 січня 2016 р.

²¹ Там само, 17 січня 2016 р.

²² Як повідомили спостерігачі СММ ОБСЄ 1-3 лютого 2016 р.

²³ Інтерв'ю, проведене ММПЛІУ 10 грудня 2015 р.

---

29. УВКПЛ провело інтерв'ю з численними постраждалими від бойових дій у 2014-2015 роках, які досі потерпають від наслідків невибіркових та диспропорційних обстрілів. Жінка, яка мешкає у Київському районі Донецька, розповіла, що у 2014 р. її мікрорайон часто і сильно обстрілювали. 2 жовтня 2014 р. її чоловіка поранило шрапнеллю поблизу будинка, через що його паралізувало. Пройшло вже півтора роки, а її родина досі страждає від щоденних наслідків цього поранення²⁴. Багато з поранених стикаються з труднощами в отриманні належної медичної допомоги та проходженні фізичної реабілітації на території, підконтрольній озброєних групам,.

30. У звітному періоді бойові зіткнення продовжувалися, а у лютому 2016 р. активізувалися поблизу Донецька і Горлівки, контрольованих озброєними групами. Артилерійські перестрілки траплялися рідко, тоді як стрілецька зброя і легке озброєння застосовувалися часто. Через обмежену дальність цього озброєння більшість жертв, зафіксованих УВКПЛ за звітний період, становили військовослужбовці Збройних сил України і члени озброєних груп. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ продовжила відзначати наявність важкого озброєння, танків і артилерійських систем калібром до 100 мм, що є порушенням Мінських угод.

31. Крім того, безпосередню загрозу для населення становлять ВПВ та СВП, про що свідчить велика кількість людських жертв, спричинених такими пристроями. Терміново потрібні масштабні протимінні заходи, як-от створення належних координаційних механізмів, складання карт замінованих територій, просвіта та підвищення рівня обізнаності щодо мінної небезпеки по обидва боки лінії зіткнення.

В. Людські жертви

Жертви серед цивільного населення²⁵

32. Кількість жертв серед цивільного населення, спричинених збройним конфліктом, продовжує зменшуватися. За період із 16 листопада 2015 р. по 25 лютого 2016 р. УВКПЛ зафіксувало 78 жертв серед цивільного населення у зоні, охопленій конфліктом на сході України: 21 особу було вбито (13 чоловіків та 8 жінок), а 57 поранено (41 чоловік, 8 жінок, 6 хлопчиків і 2 дівчинки) – порівняно з 178 жертвами серед цивільного населення (47 убитих і 131 поранених) за попередній звітний період, з 16 серпня по 15 листопада 2015 р. У цілому середньомісячна кількість жертв серед цивільного населення за звітний період була однією з найменших із початку конфлікту.

33. Кількість жертв серед цивільного населення, зафіксована УВКПЛ після набрання чинності 15 лютого 2015 р. Мінської угоди про припинення вогню, сягнула 843: 235 убитих (125 чоловіків, 61 жінка, 10 хлопчиків, 6 дівчаток; стать 30 дорослих

---

²⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 21 січня 2016 .

²⁵ При підготовці цієї доповіді УВКПЛ вивчило повідомлення про жертви серед цивільного населення, звернувшись до широкого кола джерел і видів інформації, що оцінюються на предмет достовірності та надійності. Проводячи документування і аналіз кожного випадку, УВКПЛ виявляє належну дбайливість для підтвердження інформації про кількість жертв із якомога ширшого спектру джерел, таких як відкриті доповіді ОБСЄ, розповіді свідків, жертв та інших безпосередньо постраждалих осіб, військових суб'єктів, громадських діячів, медичних працівників та інших співрозмовників. У деяких випадках розслідування може зайняти декілька тижнів або місяців, перш ніж можна буде зробити висновки. Це може означати, що висновки щодо кількості жертв серед цивільного населення можуть уточнятися в міру надходження додаткової інформації. УВКПЛ не стверджує, що статистичні дані, представлені в цій доповіді, є повними. Може мати місце заниження кількості жертв серед цивільного населення через обмеження, характерні для оперативного середовища, як-от прогалини в охопленні певних географічних районів та періодів часу. На даний момент УВКПЛ не може приписати певні жертви ані озброєним формуванням, ані Збройним силам України чи іншим сторонам.

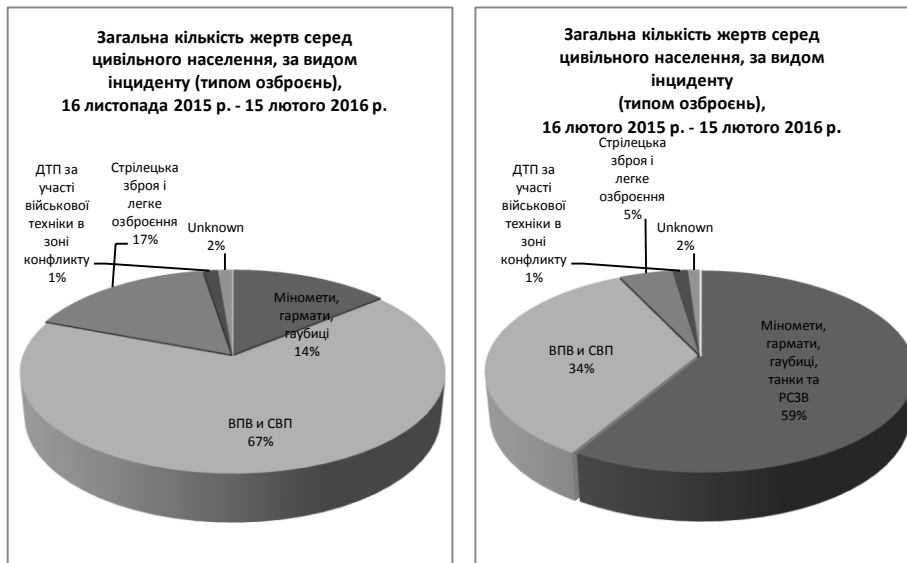
і 3 дітей встановити не вдалося) та 608 поранених (299 чоловіків, 164 жінки, 31 хлопчик, 12 дівчаток; стать 101 дорослого і 1 дитини встановити не вдалося).

34. Причиною більшості жертв серед цивільного населення (за звітний період – 52) були ВПВ та СВП: 11 убитих (8 чоловіків і 3 жінки) та 41 поранений (31 чоловік, 6 хлопчиків та 4 жінки).

35. Причиною одинадцяти жертв серед цивільного населення були артилерійські обстріли: 5 убитих (3 чоловіки та 2 жінки) та 6 поранених (4 чоловіків, 1 жінка і 1 дівчинка). 13 жертв були спричинені дією стрілецької зброї та легкого озброєння: 3 убитих (усі – жінки) та 10 поранених (6 чоловіків, 3 жінки та 1 дівчинка). Крім того, один чоловік загинув у дорожньо-транспортній пригоді за участю військової техніки; причина смерті одного чоловіка невідома.

36. Ця динаміка чисельності жертв серед цивільного населення стала результатом продовження відносного затишшя в обстрілах густонаселених районів, активізації бойових зіткнень у лютому з застосуванням стрілецької зброї та легкого озброєння у невеликих населених пунктах (як-от Комінтернове та Зайцеве), а також велика кількість ВПВ та СВП.

Загальна кількість людських жертв із початку конфлікту

37. Загалом за період із середини квітня 2014 р. по 15 лютого 2016 р. УВКПЛ було зафіксовано у зоні конфлікту на сході України 30,211 постраждалих (з числа представників збройних сил України, цивільних осіб і членів озброєних груп). Із цього числа 9167 особи було вбито, а 21,044 – поранено²⁶. Загалом, під час звітнього періоду було зафіксовано 381 жертву: 69 вбитих, включаючи 21 цивільну особу, та 312 поранених, включаючи 57 цивільних осіб²⁷.

С. Зниклі безвісти

38. Проблема зниклих безвісти у зоні конфлікту залишається гострою. Родичі та друзі зниклих безвісти страждають від мук та стресу, спричиненого постійною невизначеністю щодо долі та місцезнаходження дорогих їм людей. Комітет ООН із прав людини вважає, що такі муки і стрес можуть бути прівірняними до жорстокого поводження²⁸. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, яке має обов'язкову силу для Збройних сил України і озброєних груп, необхідно вжити всіх можливих заходів

²⁶ Це – консервативна оцінка, виведена ММПЛУ з доступних даних. Загальна кількість постраждалих включає: жертви серед Збройних сил України за даними української влади; 298 пасажирів рейсу МН-17; жертви серед цивільного населення на територіях, які контролюються Урядом України, відповідно до інформації, наданої місцевою владою та обласними управліннями внутрішніх справ Донецької і Луганської областей; а також жертви серед цивільних осіб і членів озброєних груп на територіях, які знаходяться під контролем «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», згідно з даними, що надані озброєними групами, так званою «місцевою владою» та місцевими медичними закладами. Ця інформація є неповною через недоступність даних щодо певних географічних районів та часових проміжків, а також у зв'язку із загальною нестачею інформації, особливо про жертви серед військовослужбовців. Зростання показника кількості людських жертв між різними звітними періодами не обов'язково означає, що відповідні жертви з'явилися саме у відповідний період: вони могли статися раніше, але задокументовані були саме у цей звітний період.

²⁷ УВКПЛ помітило, що жертви серед Збройних сил України та озброєними групами і надалі знижувалися; відповідно їхня реальна частка може бути більшою.

²⁸ Див., наприклад, Комітет із прав людини, справа «Кінтерос проти Уругваю» (*Quinteros v. Uruguay*), п. 14.

для розшуку осіб, зниклих безвісти в результаті збройного конфлікту, і надати членам їхніх сімей усю наявну інформацію про їхню долю²⁹.

39. Національна поліція та СБУ повідомили, що у зв'язку з конфліктом зникло відповідно 741 та 774 особи³⁰. У грудні 2015 р. представниця України у підгрупі з гуманітарних питань Тресторонньої контактної групи заявила, що Міжнародному Комітетові Червоного Хреста (МКЧХ) передано список з 762 осіб, зниклих безвісти, у результаті чого встановлено місцезнаходження 63 з них. Це розходження у цифрах свідчить про те, що, можливо, має місце дублювання даних або що певні організації не оновили свої списки зниклих безвісти. Фактичну кількість зниклих безвісти встановити складно. «Омбудсмен» «Донецької народної республіки» заявила, що станом на 12 лютого 2016 р. зареєстровано 420 зниклих безвісти. Крім того, не ясно, чи зіставлені дані, наявні в Уряді, з даними озброєних груп.

40. Деякі з тих, хто вважається зниклим безвісти, можливо, загинули, а їхні останки не ідентифіковано, враховуючи, наприклад, що наразі ще не проведено ідентифікацію близько 1000 тіл, які знаходяться у моргах на території, підконтрольній Урядові. Решта неідентифікованих тіл зберігається у моргах на територіях, підконтрольних озброєним групам. Крім того, пошук та ідентифікація останків у районах, де мали місце бойові дії, особливо в Луганській області, і далі залишається складною задачею.

41. УВКПЛ вважає, що деякі з тих людей, які вважаються зниклими безвісти, можливо, живі й знаходяться або на територіях, підконтрольних озброєним групам, де вони, можливо, утримуються в «офіційних» або невизнаних місцях тримання під вартою, або на території, підконтрольній Урядові, де їх тримають під вартою таємно або без зв'язку із зовнішнім світом (див. нижче розділ D «Позасудові страти, насильницькі зникнення, незаконні та довільні затримання, катування та жорстоке поводження»).

42. УВКПЛ помітило високий рівень бездіяльності правоохоронних відомств у розслідуванні справ осіб, котрі, за твердженнями, зникли безвісти у зоні, враженій конфліктом. Пошук зниклих безвісти вимагає тісної координації дій між відповідними урядовими органами, зокрема Міністерством внутрішніх справ, СБУ та Міністерством оборони, а також наявності спеціального механізму для отримання заяв від родичів зниклих безвісти і забезпечення зв'язку між Урядом та озброєними групами.

43. Важливо також, щоб Уряд залучив до цієї роботи ініціативи громадянського суспільства. Координація з відповідними суб'єктами, зокрема з незалежними організаціями, як-от МКЧХ, на територіях, підконтрольних озброєним групам, має важливе значення, особливо для збирання та ідентифікації останків, а також для обміну ДНК та іншими даними.

44. Брак прозорої інформації про долю та місцеперебування осіб, які зникли або без вісти відсутні та нездатність знайти системне рішення цієї проблеми негативно впливає на зусилля по відновленню миру. Вияснення долі зниклих безвісти повинно бути в центрі будь-яких мирних переговорів.

²⁹ Стаття 8 Додаткового протоколу II до чотирьох Женевських конвенцій; Хенкертс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 115.

³⁰ Список осіб, зниклих безвісти, розміщений на веб-сайті Національної поліції України, містить 741 прізвище (станом на 13 січня 2016 р.). Служба безпеки України повідомила про 774 зниклих безвісти (інформація оприлюднена під час круглого столу «Загублені жертви збройного конфлікту: створення загальнонаціональної системи пошуку та ідентифікації зниклих безвісти військових та цивільних в зоні АТО», організованого ГО «Центр громадянських свобод» 17 листопада 2015 р. у Києві).

D. Позасудові страти, насильницькі зникнення, незаконні та довільні затримання, катування та жорстоке поводження

З боку українських правоохоронних органів і сил безпеки

45. УВКПЛ продовжило отримувати повідомлення з усіх регіонів країни на факти насильницьких зникнень, довільного затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, катувань і жорстокого поводження по відношенню до осіб, звинувачуваних українською владою в «посяганні на територіальну цілісність», «тероризмі» або пов'язаних із ними злочинах, а також по відношенню до осіб, підозрюваних у приналежності до озброєних груп або у зв'язках із ними.

46. Колишній член озброєної групи повідомив УВКПЛ про жорстоке поводження з ним із боку Урядових сил (за його твердженням, СБУ) у вересні 2014 р. в м. Слов'янськ Донецької області. Після арешту його, за повідомленням, тримали в підвалі місцевого коледжу й регулярно били. Пізніше його перевели до м. Ізюм, де тримали у підвалі разом з 12 іншими затриманими. Він заявив, що, перебуваючи там, був свідком позасудової страти³¹.

47. УВКПЛ задокументувало випадок чоловіка, який, за повідомленням, був заарештований 12 серпня 2014 р. на блокпості в Новоазовську, коли їхав на похорон свого брата. У відповідь на запити його сім'ї заступник командира батальйону «Шахтарськ» підтвердив, що солдати батальйону заарештували цього чоловіка 12 серпня і запропонували звільнити його за велику суму грошей за умови, що його родичі нікому не повідомлять про цей інцидент. Інші солдати, які знаходилися поблизу цього блокпоста, підтвердили, що бачили цього чоловіка перед зникненням. 17 серпня той самий заступник командира погрожував родичам жертви й сказав їм, що чоловік утік. З того часу сім'я не мала жодної інформації стосовно його місцезнаходження. Хоча було порушено кримінальну справу за фактом вбивства, і у травні 2015 р. заступника командира батальйону було затримано за іншими обвинуваченнями, як видається, правоохоронні органи не провели жодних слідчих дій стосовно цього зникнення³².

48. УВКПЛ, як і раніше, дуже занепокоєне систематичними повідомленнями про людей, що утримуються Службою безпеки України у неофіційних місцях тримання під вартою. Ці місця недоступні для Національного превентивного механізму та міжнародних організацій. Достовірні повідомлення, що надходять від жертв та їх родичів, свідчать про поширену модель поведінки у декількох підрозділах СБУ. З самого початку конфлікту з великої кількості достовірних розповідей постраждалих та їхніх родичів стало відомо про мережу неофіційних місць тримання під вартою, часто розташованих у підвалах будівель обласних управлінь СБУ. УВКПЛ нагадує, що заборона таємного затримання не допускає відступів³³.

49. Наприклад, УВКПЛ отримало тривожні повідомлення про те, що в Одесі затриманих після арешту тримають до п'яти діб у будівлі СБУ без зв'язку із зовнішнім світом, без будь-яких контактів із сім'ями та доступу до адвоката³⁴. Інформація, зафіксована УВКПЛ, свідчить про те, що станом на лютий 2016 р. у будівлі Харківського обласного управління СБУ незаконно перебувало під вартою

³¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 15 грудня 2015 р.

³² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 13 січня 2016 р.

³³ Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального порядку № 29 (стаття 4), 31 серпня 2001 р., ССРР/С/21/Rev.1/Add.11, п. 13(b)

³⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 22 січня 2016 р.

без зв'язку із зовнішнім світом від 20 до 30 осіб³⁵. У відповідь на запитання про їхню долю та місцезнаходження, працівники СБУ систематично заперечували будь-яку причетність до цього. Згідно з інформацією, зібраною УВКПЛ, переважна більшість осіб, утримуваних у Харківському управлінні СБУ, не була заарештована у законному порядку й досі не отримала звинувачень, попри те, що їх тримають нібито за зв'язки з озброєними групами. Ці затримані перебувають у таких умовах доти, доки їх не буде видано озброєним групам у рамках одночасного звільнення затриманих (див. нижче розділ «Звільнення затриманих і полонених»).

50. У звітному періоді УВКПЛ задокументувало низку випадків, коли працівники СБУ затримували і ймовірно застосували катування до жінок-родичок чоловіків, підозрюваних у приналежності до озброєних груп або у зв'язках із ними. Ці випадки є не тільки порушенням заборони катувань, а й викликають занепокоєння щодо довільного позбавлення волі та насильства за ознакою статі. 8 грудня 2015 р. у с. Щурове Донецької області співробітники СБУ заарештували вдома 74-річну жінку, шукаючи її сина. Її утримували у будівлі СБУ в Маріуполі, звинувативши у «тероризмі», та били. Представники УВКПЛ відвідали її у Маріупольському слідчому ізоляторі (СІЗО)³⁶. Після того як УВКПЛ повідомило про цей випадок Військовій прокуратурі, було відкрито кримінальне провадження за фактом жорстокого ставлення. УВКПЛ також задокументувало випадок із трьома жінками, яких було затримано у травні 2015 р. у місті, підконтрольному Урядові, у Донецькій області. Серед постраждалих були дружина командира озброєної групи та її дочка. Дочку, за повідомленнями, сильно катували, і обом їм погрожували сексуальним насильством³⁷.

51. В іншому випадку на активіста-прихильника федералізації з Одеси, звинуваченого у терористичних актах, здійснювався тиск із метою примусити його підписати зізнання, зокрема його піддавали катуванням в Одеському управлінні СБУ. Під час допиту його, за повідомленнями, душили пластиковим пакетом, одягнутим на голову, й били по обличчю, голові та тілу. Потім співробітники СБУ, за повідомленнями, вивели його у коридор будівлі СБУ, де йому показали його сина, якого вони теж заарештували. Сина відвели в окрему кімнату, й батько чув його жахливі крики³⁸. В іншому випадку, також у Одеському управлінні СБУ, вагітну жінку, яку у жовтні 2015 р. затримали разом із чоловіком на блокпості при перетині лінії зіткнення у Донецькій області, було піддано психологічним погрозам. Згодом вона втратила дитину, що, за її твердженням, стало результатом жорстокого поводження, якого вона зазнала під час тримання під вартою³⁹.

52. УВКПЛ отримало тривожні повідомлення про погані умови тримання під вартою та жорстоке поводження з особами, які перебувають у досудовому ув'язненні, по всій Україні. 11 листопада 2015 г., під час регулярної перевірки камер Дніпропетровського СІЗО охоронці, за твердженнями, почали ображати затриманих і пошкодили їхні особисті речі. Коли затримані почали чинити опір, їх побили дубинками та розпилили газ. Внаслідок інциденту, 25 затриманих отримали тілесні ушкодження, і їм було надано медичну допомогу. Поліція розпочала кримінальне

³⁵ ММПЛУ задокументувала імена 25 осіб, які утримуються під вартою без зв'язку із зовнішнім світом в СБУ Харкова станом на 15 лютого 2016 року, але СБУ запевняє, що їм нічого не відомо про їхню долю або місцезнаходження.

³⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 24-25 грудня 2015 р.

³⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 23 грудня 2015 р.

³⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 25 листопада 2015 р.

³⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 8 грудня 2015 р.

провадження за фактом безпорядків, вчинених затриманими⁴⁰, а прокуратура – по факту ймовірно перевищення повноважень працівниками СІЗО. Багаторазові побиття затриманих у СІЗО, за повідомленнями, мають місце з жовтня 2015 р. Затримані також скаржилися на недоїдання й брак медичної допомоги, що призводить до хронічних захворювань та інших хвороб⁴¹. За даними Пенітенціарної служби України, на територіях, підконтрольних Урядові, за 2015 рік у місцях позбавлення волі померло 103 особи.

53. УВКПЛ, як і раніше, занепокоєне відсутністю систематичного розслідування тверджень про катування, скоєних українськими силами безпеки та правоохоронними органами. Під час поїздок до Артемівського та Маріупольського СІЗО, представники УВКПЛ зустрілися з рядом затриманих, які подали скарги щодо катування, проте помітного прогресу в розслідуваннях за їхніми заявами не було⁴². В 2015 році, Генеральна прокуратура відкрила 1,925 кримінальних проваджень за фактами катувань та жорстокого ставлення працівниками поліції та пенітенціарної служби. В 1,450 справах, слідство не виявило елементів складу злочину. Суди відмінили висновок прокуратури в 119 випадках, зобов'язавши продовжити розслідування. Загалом, 49 працівникам поліції та пенітенціарної служби було висунуто обвинувачення за ймовірні катування та жорстоке ставлення. УВКПЛ також глибоко занепокоєне тим, що, незважаючи на його багаторазові втручання, воно продовжує отримувати заяви про те, що СБУ порушує основні процедурні гарантії, відмовляє затриманим у праві на адвоката й піддає їх катуванням і жорсткому поводженню.

54. Особливу тривогу викликає відсутність розслідувань за заявами про катування. УВКПЛ помітило, що органи влади не бажають розслідувати заяви про застосування катувань особливо в тих випадках, коли жертвами є особи, які затримані на підставах, пов'язаних із національною безпекою, або які вважаються прихильниками федералізації. Катуванням можна запобігти лише за умови, якщо затримані невідкладно постають перед судом. Розгляд скарг і розслідування заяв імовірніше будуть ефективними, якщо вони розпочинаються невідкладно. Також, своєчасне відшкодування завданої шкоди дозволяє потерпілим повернутися до нормального життя. У переважній більшості випадків, задокументованих УВКПЛ, поліція та прокуратура закривають розслідування, посилаючись на відсутність доказів. Наприклад, наприкінці 2015 р. Одеська обласна прокуратура закрила два кримінальні розслідування за заявами про катування через «брак доказів»⁴³. Проводячи моніторинг судових розглядів, УВКПЛ помітило, що прокурори та судді рідко реєструють заяви позивача про катування або вживають дій за ними. Це суперечить українському законодавству, яке передбачає покарання за катування і зобов'язує прокурорів розпочинати кримінальне розслідування у 24-годинний термін після отримання таких заяв⁴⁴. Це також порушує зобов'язання України як держави-сторони Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання вживати усіх можливих заходів для запобігання актам катувань⁴⁵. Затримки у збиранні доказів катувань часто

---

⁴⁰ Кримінальне провадження було розпочато за статтею 392 (дії, що дезорганізують роботу виправних установ) Кримінального кодексу України.

⁴¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 12 і 19 листопада 2015 р. та 4 лютого 2016 р.

⁴² Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 23 грудня 2015 р. та 15 січня 2016 р.

⁴³ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 20 січня 2016 р. та 1 лютого 2016 р.

⁴⁴ Стаття 214 Кримінального процесуального кодексу України.

⁴⁵ Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання був ратифікований Україною 19 вересня 2006 р.

призводять до втрати вирішальних доказів. Систематична бездіяльність або затримки також перешкоджають правосуддю та сприяють безкарність.

55. УВКПЛ також дуже занепокоєне застосуванням зізнань, здобутих за допомогою катувань, як доказів у судових розглядах. 26 січня 2016 р. трьох чоловіків було засуджено за «тероризм», як стверджують, на підставі зізнань, які їх примусили підписати після жорстоких катувань у Запорізькому обласному СБУ в 2014 р.⁴⁶ СБУ повідомило УВКПЛ, що посадові особи застосовували «пропорційну» та «оправдану» силу при затриманні чоловіків, але залишили поза увагою їхні повідомлення про катування⁴⁷. УВКПЛ нагадує, що будь-яка заява, що, як встановлено, була зроблена під час катування, не повинна використовуватися як доказ у ході будь-якого судового розгляду⁴⁸. Чоловікові, суд над яким наразі проходить у Запоріжжі по обвинуваченню в «тероризмі», слідчі СБУ заявили, що його дружина й діти в небезпеці, якщо він поскаржиться на катування й жорстоке поводження, якому його було піддано у СБУ. Як результат, він утримувався від оскарження прийнятності інкримінуючих заяв, які було отримано шляхом катувань.⁴⁹ СБУ оскаржила таке повідомлення, зсилаючись на те, що медичне обстеження не виявило травм чи слідів, що могли бути спричинені катуванням та повідомило УВКПЛ, що чоловік не подавав ніяких скарг на ставлення до нього під час перебування під вартою в СБУ⁵⁰. УВКПЛ закликає українську владу вжити заходів для забезпечення захисту позивачів та їхніх родичів від репресалій через їхні скарги на катування та жорстоке поводження⁵¹.

З боку озброєних груп

56. УВКПЛ зафіксувало нові заяви про вбивства, викрадення, незаконне тримання під вартою, катування та жорстоке поводження з боку озброєних груп. Ці твердження найчастіше стосуються інцидентів, що трапилися не у звітному періоді, тому що деякі жертви не повідомляли про них, поки не виїхали з районів, підконтрольних озброєним групам, а родичі осіб, яких тримають під вартою, попросили, щоб інформація про їхні справи залишилася конфіденційною, побоюючись відплати. Озброєні групи використовують державні місця тримання під вартою, що існували до конфлікту (СІЗО та виправні колонії), а також інші імпровізовані місця.

57. Протягом звітнього періоду УВКПЛ задокументувало декілька випадків позасудових страт, скоєних членами озброєних груп у 2014-2015 роках. У серпні 2014 р. член «особливого комітету» батальйону «Восток» «Донецької народної республіки» зник після того, як був затриманий цим батальйоном на Платформі культурних ініціатив «Ізоляція» у Донецьку. У травні 2015 р. його обезглавлене тіло було знайдено у водоймі в Донецьку⁵². В іншому випадку в період з 1 по 15 квітня 2015 р. у м. Докучаївськ Донецької області члени «Донецької народної республіки», як стверджують, стратили у позасудовому порядку чоловіка, якого вони звинуватили в нападі на один із блокпостів. Дружина загиблого впізнала його тіло та помітила сліди катувань⁵³.

⁴⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 26 січня 2016 р.

⁴⁷ Лист Служби безпеки України Моніторинговій Місії ООН з прав людини в Україні, 5 лютого 2016 року.

⁴⁸ Стаття 15 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

⁴⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 11 грудня 2015 р.

⁵⁰ Лист СБУ ММПЛУ, 5 лютого 2016 року.

⁵¹ Стаття 13 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

⁵² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 18 грудня 2015 р.

⁵³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 28 грудня 2015 р.

---

58. УВКПЛ також стурбоване умовами тримання під вартою та випадками жорстокого поводження у «пенітенціарних установах» на територіях, підконтрольних озброєним групам. У січні 2016 р. УВКПЛ окремо й конфіденційно бесідувало з двома чоловіками, яких було засуджено ще до початку конфлікту, але які відбували покарання у виправних колоніях під контролем озброєних груп. Обидва поскаржилися на погані умови життя та медичного обслуговування у колоніях. За повідомленнями, у колоніях не було гарячої води, а у січні-лютому 2015 р. – електроенергії. Ув'язненим, за повідомленнями, раз на місяць дозволялося приймати холодний душ, і вони повинні були платити за їжу, а в іншому разі їм давали лише кусок хлібу та кашу. Як повідомляють, у доступі до медичного обслуговування відмовлялося, а ув'язнені, хворі на туберкульоз, утримувалися разом з іншими. Один ув'язнений поскаржився на часте застосування фізичного насильства як дисциплінарного заходу. У серпні 2014 р. виправну установу двічі було обстріляно, через що один ув'язнений загинув⁵⁴.

59. На території, підконтрольній озброєним групам, мав місце випадок, коли сім'ю було піддано залякуванням, погрозам та імітації страти за те, що їхній син служив в українській армії. 2 лютого 2015 р. близько 20 озброєних людей оточили їхній будинок, увірвалися всередину та приставили зброю до лоба батька. Сім'ю вигнали на вулицю та сказали, що розстріляють. Озброєний чоловік декілька разів заряджав зброю, кричачи на сім'ю та ображаючи її принизливими словами. Постраждалі повідомили УВКПЛ, що іншу сім'ю примусили виїхати з села за відкрите висловлення поглядів на підтримку єдності України та незгоду з владою озброєних груп⁵⁵.

60. У квітні 2015 р. озброєні групи захопили громадянина Російської Федерації, який приїхав до Луганська на запрошення «Луганської народної республіки» як волонтер Міністерства оборони України, працюючи над питаннями, пов'язаними зі звільненням затриманих і наданням гуманітарної допомоги. Його схопили на вулиці перед будівлею колишньої Луганської обласної державної адміністрації. Він вважає, що його перевезли до підвалу будівлі «міністерства державної безпеки», де зав'язали очі та примусили сидіти у наручниках, з ногами, прив'язаними до труби. Його били по голові та у пах і тричі піддавали імітаційній страті. Його погано годували, а у туалет дозволяли ходити лише один раз на день. Через місяць його вивели з будівлі та залишили на вулиці – з зав'язаними очима, у наручниках, із міцно зв'язаними ногами. Невдовзі після цього його викрали інші члени озброєної групи та привезли на завод ім. Леніна. Там протягом місяця його піддавали психологічному тискові та імітаційним стратам. Через місяць його привезли до «міністерства державної безпеки», де звинуватили у тому, що він брав участь у протестах на Майдані та приїхав до «Луганської народної республіки», щоб організувати переворот проти озброєних груп. В останні п'ять місяців незаконного тримання під вартою його погано годували й дозволяли користуватися туалетом тільки раз на декілька днів. Медичну допомогу йому надали лише один раз. Його було звільнено грудні 2015 р.⁵⁶

61. Українські військовослужбовці, захоплені «Донецькою народною республікою», продовжують утримуватися під вартою в поганих умовах та піддаватися жорстокому поводженню. Один солдат, якого відвідав родич, мав на шкірі темні плями, можливо, через побиття та опіки. До іншого солдата, з полку «Азов», захопленого у Широкиному у лютому 2015 р., застосовували електрошок та виривали зуби⁵⁷. УВКПЛ занепокоєне твердженнями про те, що захоплених

---

⁵⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 15 січня 2016 р.

⁵⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 22 листопада 2015 р.

⁵⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 9 лютого 2016 р.

⁵⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 15 лютого 2016 р.

військовослужбовців тримають у переповнених камерах (до 22 осіб у кожній) і піддають фізичному насильству в колишній будівлі СБУ на вул. Щорса, а також у будівлі, зараз використовуваній «міністерством державної безпеки» (бул. Шевченка, 26) у Донецьку⁵⁸. У звітному періоді УВКПЛ було відмовлено у доступі до місць тримання під вартою в Донецьку.

Звільнення затриманих

62. Протягом звітної період жодного прогресу в питанні звільнення «заручників і незаконно утримуваних осіб» за принципом «всіх на всіх», передбаченим Мінськими угодами, досягнуто не було, проте ряд одночасних звільнень усе ж був здійснений, наприклад, обмін двох осіб за принципом «один на одного» 1 грудня 2015 р. УВКПЛ продовжує закликати до звільнення всіх затриманих за принципом «всіх на всіх» на найвищому рівні, чи то з представниками озброєних груп, Урядом чи посередниками.

63. Критерії та обсяг звільнення утримуваних осіб у рамках Мінських угод продовжують обговорюватися робочою групою з гуманітарних питань Тристоронньої контактної групи. За інформацією «офісу омбудсмена» «Донецької народної республіки», станом на 12 лютого Урядом України утримувалося близько 1110 осіб, у тому числі 363 члени озброєних груп. Ця цифра включає 577 осіб, арештованих за «їхні політичні погляди», та 170 цивільних осіб, «які не мають жодного відношення до конфлікту». 8 лютого 2016 р. СБУ надала УВКПЛ список із 136 осіб, які, можливо, перебувають під вартою у озброєних груп, проте інформації про їхнє точне місцезнаходження немає.

64. Утримувані, визначені з метою одночасного звільнення урядовими органами та озброєними групами, залишаються поза межами захисту закону. Напередодні одночасних звільнень суди за прямими вказівками СБУ виносять постанови про умовне тимчасове звільнення зі слідчих ізоляторів осіб, звинувачених у «тероризмі» або «сепаратизмі». Потім цих осіб систематично повторно арештовують і утримують від вартою без зв'язку із зовнішнім світом, зазвичай у приміщеннях СБУ. Як свідчать випадки, задокументовані УВКПЛ, цей термін таємного, негласного тримання під вартою може тривати від декількох днів до одного року, до закінчення відповідних переговорів. Коли переговори завершено, «переговорники», як правило, доставляють утримуваних на лінію зіткнення та передають озброєним групам, які одночасно звільнюють утримуваних і передають їх українській владі.

65. Цей процес має серйозні наслідки. Коли утримувані перебувають під вартою у СБУ або випускаються на територію, підконтрольну озброєним групам, вони не можуть з'явитися до суду і, отже, порушують правила умовного тимчасового звільнення. Якщо переговори зриваються, то ці особи перебувають під вартою без зв'язку із зовнішнім світом протягом тривалого часу, а СБУ систематично відмовляється надати інформацію про їхнє місцезнаходження. Українська влада часто не повертає особам, яких звільняє, документи, що засвідчують особу. Наприклад, у грудні 2014 р. група з 22 затриманих, яка перебувала в Дніпропетровську, була звільнена і передана «Донецькій народній республіці». УВКПЛ дізналося, що їхні паспорти залишилися у СБУ. УВКПЛ спостерігало, що це ставить колишніх затриманих, переданих у райони, підконтрольні озброєним групам, у невизначене становище. Не маючи жодних доказів своєї особи, джерел існування або підтримки, вони можуть стати жертвами експлуатації з боку озброєних груп.

66. Задокументовані випадки дають підставу вважати, що українські органи влади доволі часто заарештовують і утримують під вартою деяких осіб як «козир» для

⁵⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 2 лютого 2016 р.

обговорення одночасних звільнень. УВКПЛ стурбовано тим, що спосіб, у який проводяться такі одночасні звільнення, може становити довільне тримання під вартою та взяття заручників.

III. Відповідальність і здійснення правосуддя

«Дуже важко забути цю людину, яка натиснула на спуск; міномет вистрілив і перетворив мого чоловіка на прикату до ліжка ляльки».

- Мешканка м. Донецьк

A. Відповідальність за порушення прав людини на сході України

67. Цивільне населення, яке проживає по обидва боки лінії зіткнення та безпосередньо на ній, позбавлене доступу до правосуддя. І українські органи влади, і «паралельні структури» на територіях, що контролюються озброєними групами, систематично не вживають заходів з розслідування серйозних порушень прав людини, скоєних на контрольованих ними територіях.

68. УВКПЛ стурбоване тим, що на територіях Донецької та Луганської областей, що контролюються Урядом, пріоритетною для української влади є національна безпека а не права людини, про що свідчить відступ від положень МПГПП, особливо щодо справедливого судового розгляду (див. «Зміни у законодавстві та інституційні реформи»).

69. УВКПЛ також занепокоєне наявністю «паралельних структур», створених на території «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», оскільки вони порушує законодавство України та суперечить Мінським угодам.

Українські правоохоронні органи та сили безпеки

70. Як згадувалося вище, УВКПЛ продовжує документувати систематичні заяви, які заслуговують довіри, про катування, тримання під вартою *інкомунікадо* і насильницькі зникнення, скоєні співробітниками СБУ у Харкові, Маріуполі та Запоріжжі.

71. УВКПЛ занепокоєне тим фактом, що посадові особи СБУ систематично відкидають такі звинувачення, що свідчить про їхнє небажання проводити будь-які розслідування. Керівництво СБУ, як і раніше, не вживає всіх необхідних і розумних заходів у сфері своєї компетенції, які б сприяли запобіганню та покаранню за скоєні їх підлеглими. Показовою в цьому контексті є справа Олександра Агафонов⁵⁹. Агафонов був підданий жорстоким катуванням в Ізюмі, Харківська область, і помер від отриманих травм у листопаді 2014 р. УВКПЛ має достатні підстави вважати, що начальство винуватців «покриває» відповідальних. Двом співробітникам СБУ з Києва були пред'явлені звинувачення тільки у перевищенні повноважень у зв'язку зі смертю Агафопова, однак на період розслідування вони не були відсторонені від виконання службових обов'язків. 15 грудня 2015 р. УВКПЛ отримало повідомлення, що ця справа була передана з Харкова до Краматорська. Незважаючи на надане офіційне обґрунтування, УВКПЛ занепокоєно тим, що передача призведе до тиску на належну правову процедуру та перешкодить справедливому судовому розгляду через

---

⁵⁹ Див. 12-ту відкриту доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р. (параграф 114).

значну присутність українських військовослужбовців та співробітників СБУ в Краматорську, де розташований штаб Антитерористичного центру при СБУ.

72. Протягом 2015 року Військова прокуратура сил АТО порушила 34 кримінальних проваджень за фактами жорстокого поводження, катувань та створення неофіційних місць утримання. Розслідування 19 справ продовжується, тоді як 15 кримінальних проваджень були закриті в ході досудового слідства через брак доказів. УВКПЛ стурбоване тим, що Військова прокуратура, яка має виключні повноваження з розслідування і підтримання державного обвинувачення в суді по відношенню до військових та співробітників сил безпеки, не вжила всіх можливих заходів для розслідування та притягнення до відповідальності представників цих сил за скоєння серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права в ході бойових дій. Військова прокуратура відкидає те, що українські військовослужбовці могли вести невідбиркові обстріли жилих районів. Така позиція не дозволяє вжити заходів для перевірки та розслідування відповідних повідомлень. В одній справі, задокументованій УВКПЛ, військова прокуратура зробила спробу закрити розслідування жорстокого поводження з жінкою, яку тримали під вартою за начебто планування «терористичного» акту в Києві⁶⁰.

73. УВКПЛ слідкує за справами жителів контрольованих Урядом районів Донецької та Луганської областей, яких звинуватили та віддали під суд за ймовірне членство в озброєних групах або їх підтримку, яке виражалося в спілкуванні з людьми (як правило, їхніми родичами), які живуть на територіях, що знаходяться під контролем цих груп⁶¹, або за роботу у водопостачальній компанії, яка веде діяльність у «Луганській народній республіці»⁶².

74. У грудні 2015 р. СБУ провела дві операції у Донецькій області, що призвели до масових затримань і викликали серйозне занепокоєння щодо захисту прав людини в рамках законодавства про боротьбу з тероризмом. 14 грудня близько 600 українських військовослужбовців, військовослужбовців Національної гвардії та співробітників СБУ провели рейд у контрольованому Урядом місті Красногорівка, де вони затримали 85 мешканців за ймовірний зв'язок з озброєними групами. 20 грудня аналогічний рейд було проведено у контрольованому Урядом місті Авдіївка, де з тих саме міркувань підставах були затримані до 100 жителів. У обох випадках під час операцій сотні людей були примушені надати свої телефони для перевірки й на декілька годин були затримані для дачі показань. Згодом більшість з них були звільнені.

75. Рейди були проведені на підставі Закону «Про боротьбу з тероризмом», дія котрого поширюється на всю територію Донецької та Луганської областей, де з 14 квітня 2014 р. проводиться «антитерористична операція». Закон наділяє СБУ, Національну гвардію та Збройні сили України повноваженнями на проведення таких операцій, не встановлюючи жодних гарантій щодо прав людини⁶³. Надто широке формулювання окремих положень цього закону та більш низький, ніж у Кримінальному процесуальному кодексі, стандарт доведеності, можуть призводити до порушень, в тому числі до довільного затримання і тримання під вартою. У

⁶⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 27 січня 2016 р.

⁶¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 8 лютого 2016 р.

⁶² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 4 січня 2016 р.

⁶³ Стаття 15 п. 6 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» дозволяє відповідним особам «входити (проникати) в жилі та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю людей».

справах, згаданих вище, а також в інших випадках УВКПЛ відмічало нехтування основними принципами та процесуальними гарантіями під час таких операцій.

76. УВКПЛ нагадує Уряду України, що, попри його повідомлення про відступ від окремих положень МПГПП, в тому числі положень статті 14 щодо права на справедливий судовий розгляд, окремі елементи права на справедливий судовий розгляд чітко гарантовані положеннями статті 6 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій під час збройних конфліктів: принципи законності, верховенства права та основні вимоги щодо справедливого судового розгляду мають бути дотримані за будь-яких обставин (див. «Зміни у законодавстві та інституційні реформи»)⁶⁴.

77. УВКПЛ спостерігає тривожну тенденцію в кримінальних провадженнях щодо осіб, яким пред'явлені обвинувачення у «посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України». Суди регулярно і неодноразово продовжують первинний термін тримання під вартою осіб на 60 днів у справах, пов'язаних з питаннями національної безпеки, без надання достатніх і належного обґрунтування тримання під вартою⁶⁵. Обґрунтування для продовження терміну тримання під вартою майже ніколи не надається, а умовне звільнення або зміна запобіжного заходу застосовується вкрай рідко, якщо взагалі застосовується. Багатьох підслідних тримають під вартою протягом тривалого часу, аж до 20 місяців, врешті-решт їм пред'являють обвинувачення у скоєнні нетяжких злочинів, наприклад, «хуліганства». Така поширена практика відмічена у Харкові та Одесі.

78. Ця тенденція стосується і резонансних справ, як-от справа Спартака Головачова. Пан Головачов, один із лідерів руху «Антимайдан» у Харкові, був звинувачений в участі у масових заворушеннях. Після оголошення вироку суду, 19 листопада, сторона обвинувачення зажадала прийняти до розгляду додаткові докази і заслухати нових свідків. Станом на лютий 2016 р. жоден із викликаних свідків до суду не з'явився. З 1 травня 2014 р. пан Головачов перебуває в одиночній камері виправної колонії № 100 – виправному закладі суворого режиму. Генеральна прокуратура запевняє, що Головачов утримується окремо через відсутність інших ув'язнених такої категорії. УВКПЛ нагадує, що відокремлення ув'язнених не може застосовуватися як дисциплінарне стягнення, а тривале слідство або суд не можуть слугувати обґрунтуванням безстрокового одиночного ув'язнення, і що продовження строку або безстрокове одиночне ув'язнення суперечить положенням про абсолютну заборону катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження і покарання⁶⁶.

Озброєні групи

79. У «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці» створюються паралельні структури. УВКПЛ занепокоєне тим, що ці паралельні структури створені як засіб для нав'язування влади озброєних груп населенню територій, які знаходяться під контролем цих груп. Такі структури використовуються для формалізації діяльності озброєних груп, яка порушує права людини, як-от позбавлення волі без належного захисту чи судових гарантій. УВКПЛ відзначає, що члени озброєних груп, як видається, користуються високим рівнем безкарності за

---

⁶⁴ Зауваження загального порядку № 29, п. 16.

⁶⁵ Ці справи стосуються осіб, звинувачених у скоєнні правопорушень, пов'язаних з їхньою участю в проросійських демонстраціях, розміщенням у соціальних мережах заяв на підтримку Росії чи озброєних груп, зв'язками з «Донецькою народною республікою» чи «Луганською народною республікою» чи наданням підтримки останнім.

⁶⁶ Проміжна доповідь Спеціального доповідача з питання про катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання Генеральній Асамблеї ООН, 5 серпня 2011 г. (A/66/268)

цілу низку порушень прав людини, спрямованих проти місцевих жителів і українських військовослужбовців, включаючи незаконне затримання, катування і жорстоке поводження⁶⁷.

80. У «Донецькій народній республіці» паралельна «система правосуддя» функціонує з 2014 року, що складається переважно з осіб, які не мають відповідної кваліфікації. Більшість професійних суддів виїхали з територій, які знаходяться під контролем озброєних груп, після рішення Уряду про евакуацію судів, прокуратури та нотаріату контрольовані Урядом райони в листопаді 2014 року⁶⁸.

81. Крім того, створюється паралельне «законодавство», яке складається з законодавства України та рішень, які приймаються «Донецькою народною республікою» або «Луганською народною республікою». У грудні 2015 р. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні випустила звіт «Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні», де вищезгадані паралельні структури характеризуються як такі, що засновані на невизначеній, ситуативній, непрозорій нормативно-правовій базі, яка піддається постійним змінам та характеризується нестачею кваліфікованого персоналу, а у деяких випадках і неспроможністю функціонувати. ОБСЄ встановила, що скасування урядових структур і припинення послуг разом з недоліками паралельних «систем» безпосередньо впливає на населення, яке проживає на всіх контрольованих озброєними групами територіях⁶⁹.

82. На початку лютого 2016 р. «суд» «Донецької народної республіки» «засудив» українського військовослужбовця Євгена Чуднецова до 30 років позбавлення волі за «спробу насильницької повалення конституційного ладу». УВКПЛ закликає звільнити його та інших ув'язнених, «засуджених» паралельними, незаконними органами, а також всіх інших полонених, які тримаються під вартою у озброєних груп.

83. УВКПЛ ще раз підкреслює, що паралельні органи «правосуддя» «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» є незаконними, а їх діяльність порушує Конституцію України та Мінські угоди. Таким чином, УВКПЛ вважає, що озброєні групи не мають повноважень засуджувати або позбавляти людей волі. Особи, яких підозрюють у скоєнні злочинів, зокрема серйозних порушень міжнародного права прав людини або міжнародного гуманітарного права, повинні бути передані українським органам правосуддя.

84. Становище осіб, які були затримані до початку конфлікту і залишаються в ув'язненні в установах на територіях під контролем озброєних груп, залишається пріоритетним питанням для влади України. Хоча матеріали деяких справ були вивезені з територій, контрольованих озброєними групами, переважна більшість осіб, які знаходяться у пенітенціарних закладах, евакуйовані не були.

85. Також мають місце випадки, в контрольованих Урядом районах в ув'язненні перебувають особи, щодо яких судові органи України не можуть винести рішення, оскільки матеріали їхніх справ залишилися на контрольованих озброєними групами територіях, були втрачені або знищені в ході конфлікту. Для того, щоб захистити

⁶⁷ Батальйон «Брянка-СРСР».

⁶⁸ Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях», уведене у дію Указом Президента України від 14 листопада 2014 р. № 875/2014, та наступна Постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 595 «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей».

⁶⁹ «Доступ до правосуддя в контексті конфлікту в Україні», ст. 4-5, Спеціальна моніторингова місія в Україні Організації з безпеки та співробітництва в Європі, грудень 2015 р.

таких осіб від триваючого довільного тримання під вартою та сприяти доступу до правосуддя, матеріали справ повинні бути передані українській владі. УВКПЛ вітає зусилля щодо організації такої передачі матеріалів справ з контрольованих озброєними групами територій, відповідним органам влади України, які були вжиті Уповноваженим ВРУ з прав людини та «Донецька народна республіка».

В. Індивідуальні випадки

86. Протягом звітнього періоду судовий розгляд справи мера Харкова Геннадія Кернеса⁷⁰ продовжився у Київському районному суді м. Полтава, але з затримками. Станом на лютий 2016 р. суд все ще заслуховував покази двох осіб, які ймовірно постраждали від дій мера. УВКПЛ стурбоване тим, що суд ведеться з порушенням принципів справедливого судового розгляду. Деякі політичні діячі, а також члени Уряду виступили з серйозними заявами щодо процесу. Серед них – Міністр внутрішніх справ, який на сторінці в соціальній мережі написав, що суд «демонструє свою імпотенцію» та «йде у підсудного на поводу» та звинуватив суд «змові з Кернесом». Чисельні активісти та політики продовжують відвідувати всі судові засідання, тиснучи на суддю з тим, щоб його Кернеса був винесений обвинувальний вирок. 4 вересня Полтавська районна прокуратура на підставі скарг від суддів та адвокатів Кернеса порушила кримінальне провадження щодо дій цих осіб⁷¹.

87. У справі Нелі Штепи, колишнього мера Слов'янська Донецької області, яка як і раніше перебуває під вартою у зв'язку з обвинуваченням у сприянні озброєним групам при захопленні Слов'янська⁷², не спостерігається прогресу. Станом на лютий 2016 р. були заслухані покази свідків захисту; слухання мають відновитися наприкінці лютого. УВКПЛ, як і раніше, стривожено триваючими у цій справі порушеннями прав на належну правову процедуру і на справедливий судовий розгляд. На момент підготовки цієї доповіді суд і прокуратура продовжували ігнорувати виправдувальні докази. УВКПЛ занепокоєне погіршенням умов утримання пані Штепи під вартою в СІЗО в Харкові, де вона перебуває вже понад 19 місяців. За її словами, у грудні 2015 р. протягом одного місяця її тримали разом із ще 13 людьми у камері, де середня температура становила 3 С. Штепа скаржилася на болі в серці, однак їй відмовляли у наданні медичної допомоги. Генеральна прокуратура підкреслила, що незважаючи на переведення пані Штепи між камерами, умови її утримання не змінилися. УВКПЛ вважає, що такі умови тримання під вартою можуть прирівнюватися до жорстокого поводження. Коли УВКПЛ відвідало та провело інтерв'ю з пані Штепою 20 січня 2016 р., її вже повернули до попередньої камери.

88. ММПЛУ продовжує стежити за справою Надії Савченко, яка з липня 2014 р. знаходиться в ув'язненні на території Російської Федерації після того, як її ймовірно затримали озброєні групи і вивезли з України. Її обвинувачують у вбивстві двох російських журналістів⁷³. Не маючи доступу на територію Російської Федерації,

---

⁷⁰ Див. параграф 150 11-ї публічної доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, яка охоплює період з 16 травня по 15 серпня 2015 р.

⁷¹ За статтею 376 (втручання у діяльність судових органів) і статтею 296 (хуліганство) Кримінального кодексу України.

⁷² Див. 12-ту публічну доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, яка охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р. (параграф 113).

⁷³ Докладнішу інформацію див. у параграфі 137 12-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, яка охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р., параграфі 60 11-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 травня по 15 серпня 2015 р. та параграфі 54 10-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 лютого по 15 травня 2015 р.

УВКПЛ покладається на офіційні заяви обвинувачення та адвокатів пані Савченко. 17 грудня 2015 року пані Савченко оголосила про початок голодування, протестуючи проти триваючого тримання під вартою. Шість тижнів потому її адвокати заявили, що її здоров'я істотно погіршилося. За словами її адвокатів, вирок у її справі може бути винесений на початку березня 2016 р. УВКПЛ також стежить за справою двох військовослужбовців Російської Федерації, затриманих українськими військовими під час бойового зіткнення поблизу м. Щастя Луганської області⁷⁴, в ході якого був вбитий український військовослужбовець. Їх обвинувачують в тому, що будучи кадровими військовослужбовцями Збройних сил Російської Федерації, вони перевозили зброю та боєприпаси на території, які контролюються озброєними групами, а також у скоєнні правопорушень, пов'язаних з «тероризмом». В суді обвинувачені заявили, що їх зізнання про те, що вони є військовослужбовцями Російської Федерації, було отримано в результаті катувань. Невдовзі суд почне заслуховувати аргументи сторони захисту.

89. УВКПЛ серйозно стурбоване триваючим триманням під вартою та судами над українцями, яких вивезли з України до Російської Федерації. 24 листопада 2015 року Верховний Суд Російської Федерації залишив без задоволення апеляційну скаргу Олега Сенцова на вирок військового суду Російської Федерації від 25 серпня. УВКПЛ нагадує, що Сенцов був заарештований Федеральною службою безпеки Російської Федерації (ФСБ) 11 травня 2014 року в Сімферополі за підозрою в «організації терористичних актів». 23 травня 2015 року його перевезли в Російську Федерацію і тримали під вартою в СІЗО «Лефортово» в Москві. Пізніше його доставили в Ростов-на-Дону і помістили в попереднє ув'язнення. Суд почав розгляд його справи 21 липня 2015 року, після більше, ніж рік, які він провів під вартою. Всього місяць потому, 25 серпня 2015 року, його засудили до 20 років в колонії суворого режиму. Відповідно до заяви його адвоката 8 лютого 2016 р. Сенцов був переведений до сибірського регіону Якутія для відбування покарання після того, як його апеляційна скарга була залишена без задоволення. Кольченко був обвинувачений у співпраці з Сенцовим і був засуджений до 10 років ув'язнення. УВКПЛ повторює свою позицію по цій справі⁷⁵, відповідно до якої процес був спотворений порушеннями гарантій на справедливий судовий розгляд та презумпцію невинуватості, що мало призвести до звільнення обвинуваченого.

90. 15 грудня Московський обласний суд засудив громадянина України Валентина Виговського до 11 років ув'язнення в колонії суворого режиму по обвинуваченню в шпигунстві. Судовий розгляд проходив за зачиненими дверима; захищав Виговського адвокат, наданий державою. Виговського затримали 18 вересня 2014 року на залізничному вокзалі в Сімферополі і перевели до Москви, де він більше року перебував у Лефортовському слідчому ізоляторі (СІЗО).

С. Резонансні справи про насильство, пов'язане з заворушеннями та порушеннями громадського порядку

91. УВКПЛ продовжує стежити за резонансними справами, зокрема пов'язаними з серйозними порушеннями прав людини під час протестів на Майдані, насильства в Одесі 2 травня 2014 р., захоплення управління МВС у Маріуполі 9 травня 2014 р. та насильства біля Верховної Ради України 31 серпня 2015 р. В усіх цих випадках

⁷⁴ Докладнішу інформацію див. у параграфі 58 11-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 травня по 15 серпня 2015 р.

⁷⁵ Див. 12-ту доповідь ММПЛУ за період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р., ст. 30.

відсутній прогрес в забезпеченні притягнення винних до відповідальності, викликаючи запитання як щодо зацікавленості, так і щодо здатності влади органів влади провести розслідування та притягнути до відповідальності тих, чия вина в цих випадках є найбільш серйозною.

Майдан

92. На час підготовки доповіді лише п'ятеро співробітників полку міліції особливого призначення «Беркут» постали перед судом за насильницький розгін протестувальників на Майдані. 16 січня 2015 р. Генеральна прокуратура висунула двом співробітникам «Беркута» обвинувачення у вбивстві 39 протестувальників, а 9 лютого 2016 р. заступнику командира полку і ще двом співробітникам «Беркута», яких обвинувачують у вбивстві 48 та пораненні 80 протестувальників 20 лютого 2014 р. На даний час постановлені ухвали про затримання 20 з 25 бійців «Беркуту», які, як встановило слідство, причетні до вбивств протестувальників⁷⁶. Хоча у ході досудового слідства була встановлена причетність командування, обвинувачення не висунуте жодному з вищих посадових осіб. Генеральна прокуратура встановила особу 134 підозрюваних, зокрема: 32 високопосадовців (включаючи колишнього Президента, Прем'єр Міністра, Голову Служби безпеки України), 72 працівників органів внутрішніх справ, 23 цивільних особи, п'ять прокурорів і двох суддів. Розслідування щодо ступеня їхньої відповідальності продовжується, однак ускладнене знищенням та втратою речових доказів а також втечею підозрюваних до Російської Федерації.

93. УВКПЛ відмічає прогрес у справі проти колишнього голови Управління СБУ в місті Києві та Київській області. Його обвинувачують у вбивстві двох або більше осіб за попередньою змовою з організованою групою та перевищення службових повноважень за введення режиму «антитерористичної операції», спрямованої на розгін протестів в Києві 18 та 19 лютого 2014, що призвело до загибелі 16 осіб. За словами Генеральної прокуратури судовий розгляд його справи почнеться до кінця 2016 року.

94. Значною подією у розслідуванні вбивств протестувальників на Майдані стала заява СБУ про виявлення деталей 23 автоматів Калашникова і мисливської рушниці, які, імовірно використовувалися для вбивств протестувальників. Зброя була «навмисно пошкоджена», а «всі серійні номери... спилени». Серійні номери були відновлені, і, як повідомляється, у лютому 2016 р. 12 одиниць зброї були долучені до матеріалів справи.

95. Події на Майдані були також відзначені масовими затриманнями та переслідуваннями протестувальників. Після зміни Уряду ці арешти та переслідування були визнані Генеральною прокуратурою «незаконними». Станом на 17 листопада 2015 р. проти 200 працівників міліції, 80 прокурорів та 100 суддів проводилися розслідування фактів порушень Кримінального процесуального кодексу України при притягненні осіб до кримінальної відповідальності за участь у протестах на Майдані. Сімом прокурорам, чотирьом суддям і дев'ятьом працівникам міліції висунуто обвинувачення. У рамках розслідування також перевіряється законність затримання та притягнення до адміністративної відповідальності близько 500 учасників руху «Автомайдан» за участь у протестах на Майдані. 38 працівникам міліції та 2 суддям висунуто обвинувачення за скоєння дій, які, за словами начальника управління спеціальних розслідувань Головного слідчого управління

---

⁷⁶ Командир роти «Беркут», який втік із-під домашнього арешту у жовтні 2014 р. (див. параграфи 159-160 7-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні), командир і заступник командира полку «Беркут».

Генеральної прокуратури України, були «системною скоординованою діяльністю колишнього керівництва держави»⁷⁷. Проте, суддівська недоторканість, яка за українським законодавством захищає суддів від відповідальності у зв'язку з їх професійною діяльністю, перешкоджає проведенню розслідуванню масових арештів і засуджень протестувальників. Те, що влада не змогли забезпечити збереження речових доказів, а також попередити втечу основних фігурантів цих подій з України після відсторонення від влади колишнього Президента України 22 лютого 2014 р., викликає серйозне занепокоєння щодо здатності Уряду України притягнути до відповідальності винних у вбивстві протестувальників та працівників правоохоронних органів.

96. УВКПЛ вітає винесення першого обвинувального вироку у справі так званих «тітушок» – найнятих цивільних осіб, які координували дії зі співробітниками правоохоронних органів та допомагали їм в розгоні протестувальників на Майдані⁷⁸. 7 грудня 2015 р. Оболонський районний суд міста Києва засудив двох жителів Харкова до чотирьох років позбавлення волі та трьох років умовно за напади на протестувальників і викрадення людини 21 січня 2014 р. у Києві. Згідно з даними слідства, колишнє керівництво Міністерства внутрішніх справ, зокрема колишній міністр, організували видачу зі своїх складів 408 одиниць автоматичної вогнепальної зброї та майже 90 тисяч набоїв «тітушкам» 20 лютого 2014 р.⁷⁹

Насильство 2 травня 2014 р. в Одесі

97. Не спостерігається жодного прогресу в забезпеченні притягнення до відповідальності винних за насильство в Одесі 2 травня 2014 р., що призвело до загибелі 48 осіб. Органи влади не вжили належних заходів для забезпечення ефективного розслідування цих подій та захисту незалежності судової влади. Розслідування цих подій на різних етапах характеризувалися загальними інституційними недоліками, процесуальними порушеннями, що свідчать про незацікавленість у належному розслідуванні та притягненні до відповідальності винних, а також про пряме і опосередковане політичне втручання, яке дає підстави припустити навмисне перешкоджання правосуддя і затягування його відправлення.

98. УВКПЛ глибоко стурбоване тим, що реформа правоохоронних органів перервала процес розслідування сутичок 2 травня 2014 р. в Одесі, пожежі у Будинку профспілок та недбалості пожежної бригади при реагуванні на пожежу. 7 листопада 2015 р. розслідування було призупинене, оскільки слідча група, створена для розслідування насильства 2 травня 2014 р., була розформована через реорганізацію міліції у нову «Національну поліцію». У січні 2016 р. була створена нова слідча група при Одеському обласному управлінні Національної поліції, і розслідування, як повідомляється, поновлено. УВКПЛ відмічає, що триваючі затримки в розслідуванні подій 2 травня 2014 р. видаються невинуватими й не відповідають наміру притягнути винних до правосуддя.

99. 25 грудня 2015 р. Генеральна прокуратура повідомила про завершення досудового слідства щодо ролі колишнього начальника Головного управління МВС в

⁷⁷ ГПУ, МВС та СБУ про результати розслідування протидії мирним акціям протесту: розгін студентського Майдану та інших акцій протесту в грудні 2013 року; кримінальне та адміністративне переслідування активістів, 17 листопада 2015 р. (доступно за посиланням: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=165591).

⁷⁸ Див параграф 76 9-ї доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 11 грудня 2014 р. по 15 лютого 2015 р.

⁷⁹ ГПУ, МВС та СБУ про результати розслідування протидії мирним акціям протесту: прийняття «диктаторських законів»; використання «тітушок»; викрадення та катування активістів, 18 листопада 2015 р. (доступно за посиланням: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=165654).

Одеській області під час подій 2 травня. Матеріали були надані обвинуваченому та його адвокату для ознайомлення.

100. УВКПЛ стурбоване триваючим судовим розглядом щодо осіб, які виступали за федералізацію, які брали участь у масових заворушень у центрі міста 2 травня 2014 р. Цей розгляд характеризується необ'єктивністю, процесуальними порушеннями та тиском на суддів з боку прихильників єдності України. 27 листопада Малиновський районний суд міста Одеси постановив ухвалу про тимчасове звільнення з-під варти під заставу п'ятьох затриманих прихильників федералізації. Після цього активісти, які виступають за єдність України, почали тиснути сторону обвинувачення, вимагаючи подати апеляцію на це рішення в порушення Кримінального процесуального кодексу. Близько 50 прихильників єдності заблокували суддю Апеляційного суду Одеської області в його кабінеті, вимагаючи скасувати ухвалу Малиновського районного суду. Того ж дня активісти заблокували колегію суддів Малиновського районного суду, в результаті чого вони заявили самовідвід. Після цього прихильники єдності відправилися до слідчого ізолятора і заблокували головний вхід, обшукуючи всі автомобілі з метою не допустити можливе звільнення під заставу затриманих прихильників федералізації. В результаті агресивного отиску на суддів 4 грудня Малиновський районний суд Одеси переглянув свою попередню ухвалу і скасував рішення про тимчасове звільнення всіх п'ятьох затриманих під заставу. Судді направили заяви про відставку у Вищу раду юстиції. Прокуратура Одеси порушила кримінальне провадження щодо цього випадку втручання у відправлення правосуддя.

101. Те, що органи влади не змогли забезпечити або захистити незалежність суддів, призвело також до затримок у притягненні до відповідальності єдиного прихильника єдності України, якому висунуті обвинувачення у вбивстві цивільної особи та нанесенні травм співробітнику правоохоронних органів під час подій 2 травня 2014 р. Починаючи з серпня 2015 р. Малиновський районний суд Одеси подав три клопотання до Апеляційного суду, вимагаючи змінити місце розгляду справи через постійний політичний тиск із боку активістів, які виступають за єдність України. Врешті-решт, 27 січня 2016 р. справу нарешті було передано до Суворовського районного суду міста Одеси, однак станом на лютий 2016 р. в порушення національного законодавства⁸⁰ судовий розгляд цієї справи ще не почався.

Насильство 9 травня 2014 р. у Маріуполі

102. УВКПЛ продовжило стежити за справою, пов'язаною з сутичками між українськими військовими та озброєними групами 9 травня 2014 р. у Маріуполі, під час яких останні захопили будівлю міського управління внутрішніх справ. Згідно з висновками Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування фактів загибелі громадян у містах Одесі, Маріуполі, а також в інших містах Донецької та Луганської областей України, в цих сутичках загинули 25 осіб (зокрема, шість правоохоронців, п'ять нападників, п'ять цивільних осіб, які, як стверджується, намагалися напасти на військових, сім працівників міліції та двоє пожежників, які померли від задухи), а 46 осіб отримали поранення (у тому числі п'ятеро українських військовослужбовців).

103. 23 грудня УВКПЛ зустрілося з чотирма затриманими, які знаходилися у Маріупольському СІЗО через їхню ймовірну участь у подіях 9 травня. Вони поскаржилися, що у Маріуполі зазнали жорстокого поводження з боку працівників СБУ та бійців полку «Азов», а також на те, що у вересні 2014 р. їх певний час

---

⁸⁰ Такі затримки порушують статтю 134 Кримінального процесуального кодексу України.

тримали під вартою *інкомунікадо* і що у судовому процесі використовуються свідчення, здобуті за допомогою катувань. Вони також повідомили про відмову у наданні медичної допомоги у зв'язку з травмами, отриманими під час катувань, і на неефективне юридичне представництво в суді. Серйозне занепокоєння викликає твердження про те, що обвинувачені піддавались репресаліям у формі погроз, залякування та жорстокого поводження з боку СБУ після того, як вони оскаржили допустимість доказів в суді.

104. 10 лютого Донецька обласна прокуратура поінформувала УВКПЛ, що після відвідання її співробітниками обвинувачених у СІЗО на підставі їхніх скарг та іншої одержаною інформацією прокуратурою розпочато кримінальне провадження щодо ролі співробітників СБУ в застосуванні катувань та жорстокого поводження з чотирма затриманими. УВКПЛ, як і раніше, стурбоване тим, що на момент підготовки цієї доповіді обвинуваченим не було надано медичну допомогу.

105. УВКПЛ занепокоєне тим, що справи, пов'язані з подіями в Одесі та Маріуполі, характеризуються серйозними порушеннями прав на справедливий судовий розгляд і належну правову процедуру, які призводять до необґрунтованого затягування кримінального провадження і тримання осіб під вартою, а також порушенням права сімей постраждалих на відновлення справедливості. У більш широкому сенсі ця ситуація ще більше підриває довіру суспільства до системи правосуддя.

Насильство 31 серпня 2015 р.

106. УВКПЛ продовжує слідкувати за ходом справи, пов'язаної з насильством біля Верховної Ради 31 серпня 2015 р., коли чотири поліцейських були вбиті, а близько 187 осіб поранені в результаті вибуху ручної гранати й сутичок, що виникли після цього. Процесуальні дії, проведені внаслідок цього випадку були спотворені порушеннями, зокрема утриманням підозрюваних в ізоляторі тимчасового тримання Міністерства внутрішніх справ, що є порушенням законодавства України⁸¹.

107. Ця справа є яскравим прикладом того, що органи влади часто вдаються до попереднього ув'язнення і повсюдно нехтують запобіжними заходами, які не пов'язані з триманням під вартою. Це призводить до надмірного, а іноді й довільного тримання під вартою. Ані органи прокуратури, ані судді не аналізували підстави для подовження терміну тримання під вартою⁸². За словами адвоката одного з обвинувачених, його клієнт піддавався психологічному тиску та погрозам фізичного насильства з боку інших затриманих. УВКПЛ отримало інформацію про надмірне застосування сили під час затримання та тримання під вартою до одного з ув'язнених, якому поліцейські, за повідомленням, зламали руку і який знаходився в наручниках із опухлою рукою дев'ять годин та близько 11 годин не отримував медичну допомогу. Згодом він всю ніч провів в автомобілі для перевезення ув'язнених, без їжі, води та належного одягу. У результаті цього він повністю втратив функціональність зап'ястка. Ще один адвокат представив фотографії трьох інших обвинувачених, де на їх тілах ймовірно видні садни та забої, які з'явилися після затримання. Генеральна прокуратура розслідує ці повідомлення; були встановлені особи підозрюваних співробітників правоохоронних органів. Міністерство внутрішніх справ неодноразово відмовляло УВКПЛ у доступі до цих затриманих.

⁸¹ Пункт 2 Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України

⁸² Справа «Харченко проти України» (*Kharchenko v. Ukraine*), ст. 80

IV. Основні свободи

«Через «паспортний контроль», запроваджений Донецькою народною республікою», подорожування стало ще складнішим. Тепер ми застрягаємо в цій сірій зоні на декілька годин, без туалетів, води та їжі. Неможна також сходити з асфальтованої дороги, навіть якщо вам дуже потрібно, тому що все навколо заміновано».
– Жінка, яка подорожувала із Маріуполя до Донецька.

А. Порушення права на свободу пересування

108. За даними Державної прикордонної служби України, щоденно лінію зіткнення перетинають від 8,000 до 15,000 цивільних осіб. Вони змушені тривалий час – часто всю ніч – чекати у своїх автомобілях на проходження контролю на трьох блокпостах з українського боку та трьох пунктах блокпостів «Донецької народної республіки», розділених смугою щільно замінованої нейтральної території. УВКПЛ часто спостерігало, як по обидві сторони дороги у черзі на перетин лінії зіткнення щодня збирається 200-300 автомобілів.

109. У зимовий період пасажери часто ночують біля контрольних пунктів в'їзду-виїзду при мінусових температурах. Поруч із пунктами пропуску немає ані води, ані санітарних зручностей, ані пунктів медичної допомоги. У звітному періоді двоє літніх людей (чоловік і жінка) померли у черзі на пунктах пропуску через те, що їм не була своєчасно надана медична допомога⁸³. Крім того, на пунктах пропуску зберігається небезпечна ситуація через значну присутність військових, що наражає цивільних осіб на ризик можливих обстрілів або вибухів ВПВ та мін.

110. Тимчасовий порядок⁸⁴ – який вимагає, щоб цивільні особи подавали заяви на видачу спеціальних дозволів на перетин лінії зіткнення та користувалися лише визначеними транспортними коридорами – незмінно називають головним приводом для незадоволення людей, які мешкають у зоні, враженій конфліктом, та ВПО, оскільки він сильно перешкоджає свободі їхнього пересування. Тимчасовий порядок призвів до ізоляції районів, підконтрольних озброєним групам. Свобода пересування була ще більше обмежена 3 лютого 2016 р., коли Уряд закриття контрольний пункт в'їзду-виїзду «Зайцеве» через поновлення обстрілів, яке спричинило загострення ризиків щодо безпеки.

111. На додаток до збільшення часу очікування на інших контрольних пунктах в'їзду-виїзду закриття цього коридору негативно позначилося на цивільному населенні, яке живе поруч із лінією зіткнення: мешканці сіл, підконтрольних Урядові, у «сірій зоні» поблизу Зайцевого, опинилися у своєрідній пастці. Як повідомляють, люди намагаються знайти інші маршрути, часто через поля, забруднені ВПВ та СВП. 10 лютого 2016 р. на міні на узбіччі дороги поблизу контрольного пункту в'їзду-виїзду Мар'їнка, на південний захід від Донецька, що є

⁸³ 20 листопада вночі на контрольному пункті в'їзду-виїзду «Зайцеве» (Майорськ) 64-річний чоловік помер від серцевого нападу після того, як очікував у черзі цілий день. Він їхав із дружиною з Донецька до Краматорська. Коли йому стало погано на пункті пропуску, жодних можливостей отримати медичну допомогу не було. 17 грудня на контрольному пункті в'їзду-виїзду «Гнутове» померла 74-річна жінка, яка їхала на територію «Донецької народної республіки».

⁸⁴ Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей був розроблений і затверджений об'єднаним координаційним центром з управління антитерористичною операцією та набрав чинності з 21 січня 2015 р. Додаткову інформацію див. у 12-й доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р. (параграфи 52-56).

одним із найбільш завантажених блокпостів, підірвався мікроавтобус. У результаті цього інциденту загинули один пасажир і двоє випадкових свідків.

112. Особливо сильно обмежена свобода пересування цивільного населення у Луганську. Станом на 15 лютого між районами, підконтрольними Урядові та, районами, підконтрольними озброєним групам, продовжували функціонувати тільки чотири транспортні коридори. Три контрольні пункти в'їзду-виїзду де можливий автомобільний рух, розташовані у Донецькій області. Мешканці Луганської області можуть потрапити на територію, підконтрольну Урядові, тільки через Станично Луганське, користуючись пішохідним переходом, зламаним через зламаний міст із крутими сходами, що також обмежує поклажу, яку громадяни можуть нести з собою. Як наслідок, мешканці Луганської області, які бажають перетнути лінію з вантажем або на транспорті, змушені їхати через Донецьку область або Російську Федерацію маршрутами, де також діють обмеження та існують різноманітні складнощі.

113. З серпня 2015 р. пункти в'їзду у райони, підконтрольні Урядові, та виїзду з них дедалі більшою мірою обслуговує Державна прикордонна служба України, з відповідним установленням правил і процедур, передбачених для перетину державного кордону. Інформація про ці процедури та правила не є широко- або легкодоступною для цивільних осіб, які перетинають лінію зіткнення. За повідомленнями, цивільним особам дозволяється в'їжджати на територію, підконтрольну Урядові, без документів, тоді як для бажаючих повернутися до районів, підконтрольних озброєним групам, діють більш обмежуючі правила. Наприклад, батько чи матір, що їде з дітьми, має пред'явити нотаріально засвідчений лист із згодою іншого з батьків. Якщо один із батьків є єдиним опікуном, то потрібна копія відповідного судового документа. Це не завжди можливо, якщо, приміром, опікун не може зв'язатися з іншим батьком. 23 грудня 2015 р. УВКПЛ бесідувало з одинокою матір'ю двох дітей, яка хотіла повернутися до районів, підконтрольних озброєними групами, але її не пустили туди, тому що в неї не було потрібних документів.

114. Станом на 19 січня рух через лінію зіткнення був ще сильніше обмежений після відкриття «пунктів паспортного контролю» самопроголошеною «Донецькою народною республікою». Установлена процедура передбачає реєстрацію даних паспортів усіх осіб, які виїжджають та в'їжджають п'ятьма коридорами, що з одного боку контролюються озброєними групами, у «базі даних»⁸⁵. Міжнародне гуманітарне право вимагає, щоб цивільне населення і окремі цивільні особи користувалися загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями⁸⁶. Це передбачає можливість добровільного та швидкого виїзду з районів, охоплених насильством, із метою захисту свого життя і отримання базової допомоги.

115. УВКПЛ занепокоєно становищем людей, які мешкають на території, підконтрольній озброєним групам, внутрішні паспорти яких загублені чи прострочені, й через це вони не можуть ані перетнути лінію зіткнення, ані виїхати за кордон. За відсутності будь-яких консульських і адміністративних служб у цих районах ці особи фактично знаходяться у пастці, без будь-яких перспектив на отримання належної допомоги.

116. Перманентною проблемою залишається, як повідомляють, корупція навколо лінії зіткнення. Персонал на блокпостах, які контролює Уряд, та озброєні групи часто вимагають хабарів за прискорення проїзду чи пропуск вантажу (згідно з Тимчасовим

⁸⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 12 лютого 2016 р.

⁸⁶ Стаття 13(1) Додаткового протоколу II до чотирьох Женевських конвенцій; Хенкертс, Досвальд-Бек, Звичасве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 22.

порядком, цивільним особам дозволяється перевозити лише 50 кг продуктів харчування). 17 січня 2016 р. Головний військовий прокурор України оголосив, що вісім військовослужбовців 28-ї бригади⁸⁷ Збройних сил України були віддані під суд та визнані винними за статтею 368 Кримінального кодексу України за отримання хабарів за дозвіл на перевезення вантажів через лінію зіткнення. Іще три справи зараз в суді. Цивільні особи часто скаржаться на грубе ставлення і образливу форму спілкування персоналу, що чергує у пунктах пропуску. Зокрема, при перетині лінії зіткнення жінки часто зазнають принизливої та образливої поведінки з боку персоналу. Існуючі механізми, покликані забезпечувати реагування на порушення, як-от гарячі лінії, є неефективними, й люди не знають про їхнє існування або бояться, що скарги потягнуть за собою відплату.

117. Обмеження свободи пересування, встановлені Урядом України та озброєними групами, непропорційно сильно вплинули на людей, які живуть поблизу блокпостів. Навіть ті цивільні особи, які мешкають у районах, підконтрольних Урядові, але за українськими блокпостами (тобто у «сірій зоні»), повинні подавати заяви для отримання дозволів і (або) тривалий час стояти у черзі, щоб пройти коротку відстань до своїх населених пунктів або з них.

118. Багато з цих населених пунктів розташовані у сільській місцевості, де перелік основних послуг дуже невеликий, тому обмеження свободи пересування сильно перешкоджає місцевим мешканцям в отриманні доступу до медичних і соціальних послуг. Наприклад, УВКПЛ отримало інформацію про декілька випадків із жінками-породіллями, які не могли швидко дістатися пологових будинків через наявність блокпостів на шляху. Отже, Тимчасовий порядок істотно впливає на право на здоров'я і порушує зобов'язання забезпечувати медичну допомогу, яке має обов'язкову силу всіх сторін за статтею 7 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій, а також за звичаєвим міжнародним гуманітарним правом⁸⁸. «Логістичні центри»⁸⁹, створені Урядом із метою спрощення доступу цивільного населення до продовольства, медичної допомоги та готівки, не призвели до жодного покращення.

В. Порушення права на свободу релігії та переконань

На території, підконтрольній Урядові України

119. УВКПЛ стежило за напруженнями між тими місцевими громадами, які є прихильниками Української Православної Церкви (УПЦ)⁹⁰, та тими, які є прихильниками Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП). У період з 28 січня по 1 лютого 2016 р., УВКПЛ відвідало західні області – Тернопільську та Рівненську, де виникли такі протистояння. Напруга виникає переважно у сільських районах, де деякі люди хочуть приєднатися до УПЦ КП, а інші бажають залишитися парафіянами УПЦ; це викликає особливу напругу в селах, де зазвичай лише один храм. Деякі парафіяни та священники обох конфесій повідомили УВКПЛ про свою стурбованість щодо дискримінації й застосування образливої та провокаційної риторики проти них через їхню приналежність до УПЦ або до УПЦ КП. Вони також повідомили, що їм погрожували фізичним насильством або тиснули на них, щоб примусити їх перейти в іншу конфесію. Останнє є

---

⁸⁷ Командир бригади був заарештований 21 вересня 2015 р.

⁸⁸ Хенкертс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 22.

⁸⁹ Див. 12-ту доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р., параграф 55.

⁹⁰ Її часто називають «Українська Православна Церква Московського Патріархату».

порушенням безумовно захищеної *forum internum* (внутрішньої сфери) свободи релігії та переконань.

120. За словами місцевих жителів, поліція та влада зосередилися на запобіганні фізичних сутичок або втручання, коли вони вже виникли, залишаючи поза увагою інші форми чвар, залякування та дискримінації⁹¹. Викликає занепокоєння той факт, що у декількох селах мешканці та зовнішні суб'єкти впродовж декількох тижнів заважали громадам обох конфесій відвідувати культові споруди, яким громади віддавали перевагу, а також проводити релігійні обряди, як-от хрещення та вінчання. Як правило, розслідування таких випадків або не розпочинаються, або не є ефективними.

121. Відповідно до своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини⁹² Уряд України повинен не тільки забезпечити право особи сповідувати релігію або переконання, як одноосібно, так і спільно з іншими, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень, а й вжити ефективних заходів для забезпечення того, щоб жодна особа не зазнавала дискримінації з боку держави, установи, групи осіб або окремої особи за ознакою релігії або переконання.

На території, підконтрольній озброєним групам

122. Упродовж звітнього періоду становище людей, що належать до християнських конфесій-меншин, залишалось складним. Зокрема, продовжувалося переслідування «Свідків Єгови», обвинувачених озброєними групами в «екстремізмі».

123. 6 січня 2016 р. група озброєних людей на чолі з козаком, відомим як «Іванич», затримала двох чоловіків, які належать до «Свідків Єгови», на блокпості Майорськ (контрольованому самопроголошеною «Донецькою народною республікою»). Перш ніж цих чоловіків відпустили, їм пригрозили, що наступного разу «прострілять» їм ноги⁹³. 17 січня 2016 р. троє невстановлених озброєних чоловіків у камуфляжній формі та балаклавах увійшли у молитовний дім «Свідків Єгови» у Горлівці та викрали трьох парафіян. Повідомивши про викрадення до місцевої «міліції», батьки жертв почули, що всіх трьох доставили у будівлю «відділу по боротьбі з організованою злочинністю», розташовану в Донецьку. 18 січня цей відділ повідомив сім'ям, що вищезгадані чоловіки «затримані» за «участь у діяльності екстремістської організації, «забороненої» указом «голови республіки»⁹⁴.

124. 29 січня у Донецьку УВКПЛ спостерігало за демонстрацією біля греко-католицької церкви, яку проводили активісти «Молодої республіки», організації, пов'язаної з «Донецькою народною республікою». Демонстранти несли плакати з лозунгами «Ні сектам у «ДНР»!» та «Греко-католицька церква веде «антиреспубліканську» діяльність!» Протестувальники повідомили УВКПЛ, що вони виступають проти Греко-Католицької Церкви, тому що вона «просуває ідею єдиної України». УВКПЛ помітило, що протестувальники залишили місце проведення демонстрації організовано, у заздалегідь наданих автобусах.

125. УВКПЛ ще раз підкреслює своє занепокоєння заявами, оприлюдненими представниками «Донецької народної республіки», в яких вони декларують свій намір «боротися з сектами», що свідчить про політику релігійних переслідувань осіб, які належать до інших конфесій, ніж православне християнство, католицизм, іслам та іудаїзм.

⁹¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 28 січня – 1 лютого 2016 р.

⁹² Стаття 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

⁹³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 18 січня 2016 р.

⁹⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 18 січня 2016 р.

---

126. Згідно з міжнародним звичаєвим правом і статтею 4 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій⁹⁵, право на свободу релігії та переконання і право не зазнавати дискримінації за жодною ознакою, зокрема за релігійною приналежністю, повинні поважатися всіма сторонами конфлікту, зокрема й озброєними групами.

С. Порушення права на свободу мирних зібрань

127. Конституція України гарантує право на свободу мирних зібрань у загальній формі, без конкретного захисту. Відсутність окремого закону про мирні зібрання дозволила місцевим радам довільно обмежувати свободу зібрань, а деякі місцеві суди для обґрунтування обмежень застосовували застаріле законодавство колишнього СРСР. 7 грудня 2015 р. Парламент України зареєстрував проект Закону «Про гарантії свободи мирних зібрань». Хоча законопроект у цілому відповідає міжнародним нормам, все ж він вимагає повідомляти про зібрання за два дні до його проведення. Крім того, законопроект віддає на розгляд суду заборону мітингів, які загрожують «громадському порядку та безпеці»⁹⁶. Ці дві вимоги можуть призвести до довільної заборони або обмеження мирних зібрань, знеохочуючи легітимну протестну діяльність та надаючи широкі повноваження судам щодо обмеження законних протестів⁹⁷.

128. У звітному періоді люди в основному мали можливість здійснювати своє право на мирні зібрання та висловлення свого занепокоєння і вимог щодо різних питань на всій території України. Найбільші зібрання були проведені у Києві, як-от мітинги у грудні 2015 р. з вимогою відставки Прем'єр-міністра або протести проти внесення змін до податкового законодавства.

129. УВКПЛ спостерігало певні обмеження в Одесі, на територіях, підконтрольних озброєним групам, і у Криму (див. розділ «Права людини в Автономній Республіці Крим»).

130. Після другого туру муніципальних виборів у Кривому Розі 15 листопада відбулися масштабні демонстрації, учасники яких заявляли про фальсифікацію результатів голосування. Демонстрації ознаменувалися сутичками з поліцією, погрозами щодо вибухів у місцевій виборчій комісії та фізичним протистоянням між державними чиновниками. УВКПЛ відзначає, що правоохоронні органи повинні сприяти проведенню публічних зібрань, захищати їх та зменшувати напругу в ситуаціях насильства.

131. В Одесі УВКПЛ спостерігало за більшістю з мітингів, організовуваних щонеділі в пам'ять про насильство 2 травня 2014 р. Тому УВКПЛ могло бачити непослідовну участь правоохоронців у забезпеченні мирних зібрань, ініційованих прихильниками федералізації. Як правило, прихильники єдності Україні заважали прихильникам федералізації здійснювати їхнє право на вільні та мирні зібрання, незалежно від мотивів мітингу. Наприклад, 22 січня 2016 р. прихильники єдності України переслідували та цькували 20 прихильників федералізації, переважно літніх

---

⁹⁵ Див. доповіді Спеціального доповідача з питання про свободу релігії або переконань про місії на Кіпр (A/HRC/22/51/Add.1 (2012 р., параграфи 81-87); у Республіку Молдова (A/HRC/19/60/Add.2 (2012 р., параграф 87); і у Шрі-Ланку (E/CN.4/2006/5/Add.3 (2006 р., параграф 93); а також лист із заявою про становище «Свідків Ієгови» у Нагорному Карабасі (A/HRC/16/53/Add.1 (2011 р., параграфи 6-24) та A/HRC/22/51 (2012 р., параграф 43, виноска 16); Хенкергс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 88.

⁹⁶ ОБСЄ, Керівні принципи щодо свободи мирних зібрань; справа «Станков та Об'єднана македонська організація «Ілден» проти Болгарії» (Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria) (2001), п. 97.

⁹⁷ Комітет ООН із прав людини. Заключні зауваження: Марокко, 1999 р.; CCPR/C/79/Add.113; п. 24

жінок, які протестували проти високих тарифів на комунальні послуги. Хоча прихильники єдності України оголосили про свої плани перешкодити проведенню цього заходу завчасно, поліція не завадила їм це зробити.

132. УВКПЛ продовжує спостерігати та отримувати інформацію про відсутність зібрань на територіях, підконтрольних озброєним групам, що також демонструє відсутність у населення можливості представляти різноманітні погляди, висловлювати критичні точки зору або обмінюватися думками про соціально-економічні проблеми.

D. Порушення права на свободу об'єднань

На території, підконтрольній Уряду України

133. 16 грудня Окружний адміністративний суд міста Києва виніс рішення про заборону Комуністичної партії України – вже за другим таким позовом, поданим Міністерством юстиції. УВКПЛ дізналося про те, що адвокат, що представляв інтереси Комуністичної партії України, був позбавлений можливості брати участі у слуханнях комісії з питання порушень закону про «декомунізацію», створеної Міністерством юстиції. Наступні судові розгляди відзначалися процесуальними порушеннями. За словами свідків, судові провадження велося за спрощеною процедурою, зокрема заслуховувалися тільки письмові заяви.

134. У своєму висновку, виданому 21 грудня 2015 р. Венеціанська комісія, дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права, зазначила, що до закону про «декомунізацію» слід внести зміни, тому що він порушує свободу поглядів та їхнє вільне вираження, слова, об'єднань і виборчих прав⁹⁸.

135. УВКПЛ продовжило стежити за справою лідера партії «УКРОП» та колишнього кандидата у мери Києва Генадія Корбана, який перебуває під вартою з 28 грудня 2015 р. і стан здоров'я його суттєво погіршився. Хоча він переніс операцію на серці, у період з 24 по 27 грудня він був змушений пройти декілька процедурних перевірок і зрештою був примусово доставлений до суду на засідання, що тривало більше 24 годин і відзначалося численними порушеннями прав на належну правову процедуру. УВКПЛ занепокоєне поведженням із паном Корбаном і роллю судової влади у санкціонуванні такого поведження.

На території, підконтрольній озброєним групам

136. УВКПЛ залишається занепокоєним щодо відсутності у суб'єктів громадянського суспільства можливості працювати на територіях, підконтрольних озброєним групам, зокрема для надання життєво необхідної гуманітарної допомоги.

137. У січні 2016 р. у «Донецькій народній республіці» було затримано декількох громадських діячів. 29 січня 2016 р. співзасновницю гуманітарної організації «Відповідальні громадяни» забрали з дому люди, що вважаються працівниками «міністерства державної безпеки». Її місцезнаходження невідомо. Чотирьох членів цієї НУО викликали до «міністерства державної безпеки», де тримали протягом декількох годин. Трьом із них сказали, що їх мають «депортувати». Після цього їх під озброєним конвоем доставили до лінії зіткнення й повідомили, що вони не зможуть повернутися. Організації довелося припинити всю гуманітарну діяльність.

⁹⁸ 24 липня Міністр юстиції згідно з висновками спеціальної комісії підписав рішення, відповідно до якого Комуністична партія України, Комуністична партія України (оновлена) та Комуністична партія України робітників і селян не можуть брати участь у місцевих виборах 2015 р.

---

138. Затримання і висилка членів «Відповідальних громадян» сталася після незаконного позбавлення волі та тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом блогера (4 січня), трьох «Свідків Єгови» (17 січня) та релігієзнавця (27 січня)⁹⁹. УВКПЛ має підстави вважати, що цих осіб тримають у «міністерстві державної безпеки», та закликає «Донецьку народну республіку» дозволити УВКПЛ відвідати цих та інших осіб, позбавлених волі. Обмеження діяльності громадянського суспільства викликає глибоке занепокоєння.

139. У періоді, що покриває цей звіт, гуманітарним організаціям, зокрема органам Організації Об'єднаних Націй та міжнародним і місцевим НУО, як і раніше, не було дозволено вести діяльність, пов'язану з захистом, у «Донецькій народній республіці» та у «Луганській народній республіці». УВКПЛ отримала повідомлення про те, що не тільки міжнародним організаціям, а й деяким місцевим НУО влада «Донецької народної республіки» висунула вимогу отримати акредитацію, інакше вони не зможуть продовжити свою гуманітарну діяльність. УВКПЛ нагадує, що згідно із міжнародним гуманітарним правом, всі сторони конфлікту зобов'язані дозволяти та сприяти безперешкодному доступу гуманітарної допомоги для цивільного населення, що її потребує.¹⁰⁰

Е. Порушення права на свободу поглядів та їхнє вільне вираження

На території, підконтрольній Уряду України

140. УВКПЛ помітило, що політичний клімат в Україні, продовжує несприятливо впливати на свободу поглядів та їхнє вільне вираження, особливо щодо того що стосується конфлікту на сході.

141. Івано-Франківський міський суд продовжив термін тримання під вартою (з 17 січня до 22 лютого 2016 р.) журналіста Руслана Коцаби, який був обвинувачений у державній зраді за публікацію відеозвернення, спрямованого проти мобілізації. УВКПЛ помітило дві схожі справи українських журналістів, які були арештовані СБУ 24 листопада 2015 р. по обвинуваченню в створенні «терористичної» організації.

142. До Верховної Ради України подано проект закону, що передбачає кримінальну відповідальність за публічне заперечення тимчасової окупації територій України. Передбачені в ньому правопорушення визначені нечітко, що підвищує ризик довільного застосування.

На території, підконтрольній озброєним групам

143. Свобода вираження поглядів і робота медіа фахівців на територіях, підконтрольних озброєним групам, продовжує довільно обмежуватися та суворо контролюватися.

144. Для того, щоб отримати дозвіл на в'їзд та роботу у «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці», іноземним журналістам доводиться подавати заяву на «акредитацію». Цей процес передбачає ретельну перевірку їхніх попередніх репортажів і публікацій. Деяким іноземним журналістам, які працювали в «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці» з самого

---

⁹⁹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 4 та 10 лютого 2016 р.

¹⁰⁰ Стаття 18(2) Додаткового протоколу II до чотирьох Женевських конвенцій; Хенкертс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 55.

початку бойових дій, нещодавно було відмовлено в «акредитації» або поставлено вимогу подати заяву щодо перереєстрації.

145. 11 листопада 2015 р. у Луганську «міністерство інформації, преси та масових комунікацій» видало «указ», що вимагає реєстрації міжнародних засобів масової інформації та журналістів, і скасувало «акредитацію» одного іноземного журналіста, оскільки він нібито порушив правила акредитації та чинне «законодавство» про ЗМІ. Ще одному іноземному журналісту, який звернувся на предмет акредитації в порядку, встановленому «міністерством закордонних справ» «Донецької народної республіки», було відмовлено в «акредитації» без жодних пояснень. УВКПЛ розуміє, що журналісти, які все ж отримують акредитацію та працюють у районах, контрольованих озброєними групами, обережно ставляться до змісту своїх репортажів і, можливо, вдаються до самоцензури.

146. 4 січня 2016 р. блогер і активіст громадянського суспільства, який мешкає у Києві, був незаконно затриманий у Макіївці «міністерством державної безпеки» «Донецької народної республіки» під час відвідання своїх батьків. Його колеги припускають, що це пов'язано з його громадянською та журналістською діяльністю. УВКПЛ розуміє, що з квартири його батьків були вилучені прапори України та Європейського Союзу, коли активіста забрали¹⁰¹.

147. Журналістка-фрілансер Марія Варфоломеева – яку затримали озброєні групи «Луганської народної республіки» 9 січня 2015 р. – досі незаконно утримується під вартою, без зв'язку із зовнішнім світом, у «міністерстві державної безпеки» «Луганської народної республіки». УВКПЛ бесідувало з особою, яка провела майже п'ять місяців у камері, сусідній з камерою пані Варфоломеевої. За словами цього свідка, їй тривалий час не давали достатньо їжі, тримали в антисанітарних умовах і піддавали постійному психологічному тиску, зокрема словесним обра́зам. Як він зазначив, пані Варфоломеева піддавалася особливо жорстокому поводженню порівняно з іншими затриманими¹⁰².

V. Економічні та соціальні права

«Ми втратили все. Я витратив усе своє життя на те, щоб побудувати цей дім для своєї сім'ї. Одного разу ми почули стрілянину та вибухи. Ми побігли, взявши тільки документи. Коли за кілька тижнів ми повернулися, то все наше майно зникло. Вікна були розбиті. По всьому будинку були брудні сліди ніг. Вони взяли все, що в нас було».

- Чоловік із Широкиного

148. Цивільне населення, яке проживає на територіях, підконтрольних озброєним групам, продовжило зазнавати порушень його економічних та соціальних прав, зокрема права на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я і прав на житло, землю та власність. Цивільні особи, які живуть у районах, постраждалих від конфлікту, під контролем Уряду, ВПО та демобілізовані військовослужбовці стикалися з особливими перешкодами у здійсненні своїх економічних та соціальних

¹⁰¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 14 січня 2016 р.

¹⁰² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 9 лютого 2016 р.

прав. УВКПЛ занепокоєно подальшими повідомленнями про дискримінацію, яка перешкоджає цим групам отримувати якісну медичну допомогу, соціальні послуги, роботу та житло. Урядових програм та ініціатив зі сприяння інтеграції ВПО, які залишили територію, постраждали від конфлікту, як і раніше, небагато. Це викликає тривогу, тому що деякі ВПО, як здається, втрачають надію на повернення додому, як УВКПЛ помітило в Харкові. Уряд зареєстрував 1.6 мільйона ВПО, із них приблизно між 800,000 та одним мільйоном проживають на території, підконтрольній Уряду.

149. ВПО з районів, постраждалих від конфлікту, які мешкають на територіях, підконтрольних Урядові, продовжили стикатися з дискримінацією за ознакою їхнього статусу, проте повний масштаб цієї проблеми встановити було неможливо. Наприклад, УВКПЛ отримало повідомлення про те, що деякі роботодавці у Запоріжжі упереджено ставляться до ВПО і часто відмовляють їм у працевлаштуванні через їх місце походження. Складнощі з пошуком роботи змушують ВПО погоджуватися на низькооплачувану роботу та сумнівні контракти, за якими трудові права обмежені або відсутні. Так само надходили повідомлення про те, що демобілізовані військовослужбовці часто стикаються з негативним ставленням через участь у війні або тому, що деякі роботодавці вважають їх «психологічно та емоційно нестабільними».

150. Уряд України не визнає свідчення про народження та смерть, видані «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою». У результаті діти, народжені у районах, підконтрольних озброєним групам, не мають документів, що визнаються в Україні. Це спричиняє правові та практичні труднощі, перш за все при доступі до соціальних та медичних послуг й послуг з працевлаштування на території, підконтрольній Урядові. 4 лютого Верховна Рада прийняла законопроект № 3171¹⁰³ стосовно встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України – в Автономній Республіці Крим та певних районах Донецької та Луганської областей. У разі підписання Президентом України цей закон спростить чинний загальний порядок правового встановлення юридичних фактів¹⁰⁴ у справах стосовно народження і (або) смерті, що мали місце у районах, підконтрольних озброєним групам; разом з тим, людям усе одно доведеться отримувати судові рішення про дійсність таких документів. Згідно з прецедентним правом Міжнародного суду та Європейського суду з прав людини¹⁰⁵, акти цивільного стану, видані на територіях, контрольованих озброєними групами, повинні визнаватися в адміністративному порядку, а не через судовий розгляд. Чинний порядок призводить до дискримінації за ознакою походження.

151. В Уряді України досі залишаються значні зобов'язання щодо людей, які живуть у районах, підконтрольних озброєними групами, та у районах, постраждалих від конфлікту. Хоча він не завжди може забезпечити поступово повну реалізацію економічних та соціальних прав громадян, які живуть поза його контролем, він не може заважати здійсненню цих прав або створювати перешкоди для їхнього

---

¹⁰³ «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України» (№ 3171 від 22 вересня 2015 р.).

¹⁰⁴ Така процедура зазвичай використовується за відсутності будь-яких чинних офіційних документів, які засвідчують певний факт або статус. Встановлення цього факту судом надає особі право на отримання необхідних документів.

¹⁰⁵ ICJ Advisory Opinion of 21 June 1971 – *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)* [Міжнародний суд ООН, Консультативний висновок від 21 червня 1971 р. – Правові наслідки для держав постійної присутності ПАР у Намібії (Південно-Західній Африці) попри Резолюцію 276(1970) Ради Безпеки], параграф 125. Справа «Луїзіду проти Турції» (*Loizidou v. Turkey*) (по суті), постанова від 18 грудня 1996 р., ЄСПЛ (1996), п. 45; справа «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) (по суті), постанова від 10 травня 2001 р., ЄСПЛ (2001), п. 90; справа «Ілашку та інші проти Молдови та Російської Федерації» (*Ilascu and Others v. Moldova and Russian Federation*), скарга № 48787/59, постанова від 8 липня 2004 р., пп. 458-461.

здійснення. Зокрема, урядова політика повинна усувати будь-які форми дискримінації щодо людей, які живуть у районах, підконтрольних озброєним групам.

A. Право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я

На території, підконтрольній Урядові України

152. ВПО часто стикалися з перешкодами в доступі до необхідної медичної допомоги та основних послуг, нерідко в результаті дискримінації за ознаками, пов'язаними з їхнім статусом. 6 і 21 січня УВКПЛ інтерв'ювало жінок -ВПО з Донецької області, яким було відмовлено у медичній допомозі в міській лікарні Запоріжжя та у Дніпропетровську на тій підставі, що в них немає свідоцтва про реєстрацію ВПО, яке потрібно для отримання будь-яких державних послуг.

153. Демобілізовані та поранені українські військовослужбовці стикалися з труднощами в отриманні послуг фізичної та психологічної реабілітації через бюрократичні затримки у визнанні їхнього статусу ветерана, а також через відсутність виділених ресурсів. УВКПЛ нагадує, що реабілітація є невід'ємним елементом будь-якої роботи з роззброєння, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів¹⁰⁶.

154. УВКПЛ збило тривожну інформацію з різних регіонів України про зростання побутового насильства з боку демобілізованих військовослужбовців. Їхні сім'ї страждають через брак необхідної підтримки. Уряд має зобов'язання належно розслідувати та реагувати на випадки домашнього насильства, забезпечувати притягнення винних до відповідальності, надавати жертвам захист та належне відшкодування.

155. Незважаючи на зростаючу потребу в медичних послугах, спричинену конфліктом та його наслідками, видатки на систему охорони здоров'я в Державному бюджеті на 2016 рік скорочено на 10,8 відсотка (майже на 6 млрд. грн.), що може ще більш обмежити наявність, доступність та досяжність якісної медичної допомоги для всього населення.

На території, підконтрольній озброєним групам

156. Доступ до найвищого досяжного рівня фізичного здоров'я у районах, підконтрольних озброєним групам, залишається вкрай обмеженим через постійну нестачу необхідного медичного обладнання, спеціалізованого лікування та доступних за ціною лікарських засобів. Високі ціни на ліки є непідйомними для багатьох людей, а якість медичних послуг низька. Найбільш складна ситуація спостерігається у сільських районах. Не вистачає медичних працівників, тому що багато з них залишили ці території через конфлікт. У людей часто не має іншого вибору, крім як їхати до районів, підконтрольних Урядові, для того, щоб купити потрібні ліки там, проте це стає дедалі складнішим через обмеження, встановлені на пересування через лінію зіткнення.

157. Улітку 2015 р. обидві самопроголошені республіки обмежили доступ міжнародних організацій до територій, які вони контролюють. На території, підконтрольній «Луганській народній республіці», органам системи ООН надано дозвіл на діяльність, що дозволило їм, наприклад, доставити антиретровірусні

¹⁰⁶ Комплексні стандарти щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції, Інформаційний центр ООН з питань РДР, 1 серпня 2006 р., <http://unddr.org/uploads/documents/IDDRS%202.10%20The%20UN%20Approach%20to%20DDR.pdf>

препарати для лікування ВІЛ-інфікованих осіб. Упродовж звітнього періоду, за повідомленнями, влада Російської Федерації доставила в райони, підконтрольні озброєним групам, більш ніж 3200 тонн гуманітарної допомоги, для чого було направлено три конвої по 39-45 автомобілів у кожному, без згоди чи перевірки Урядом України¹⁰⁷. Їх достеменний вміст та пункт призначення не можливо було перевірити. Продовжують надходити повідомлення про постійну нестачу, особливо у «Донецькій народній республіці», де препарати для спеціалізованого лікування (такого як хіміотерапія, антиретровірусна терапія та ліки від туберкульозу) зазвичай постачали міжнародні організації. Вичерпання запасів цих препаратів є вкрай тривожним, ураховуючи тяжкі наслідки для осіб, лікування яких може перериватися.

158. Становище людей у тюрмах і в установах інституційного догляду залишається особливо складним. У січні 2016 р. УВКПЛ було повідомлено, що у Донецькому СІЗО було відмовлено у медичній допомозі чоловікові з гострою кровотечею, спричиненою виразкою шлунку. 1-2 лютого 2016 р. до УВКПЛ звернулися сім'ї ув'язнених Єнакіївської виправної колонії № 72, які почали відбувати там покарання ще до конфлікту, з проханням про переведення їхніх родичів на територію, підконтрольну Уряду. Вони послалися на стрімке погіршення умов утримання у колонії, особливо щодо доступу до медичної допомоги. Двоє ув'язнених є ВІЛ-інфікованими, і, за словами їхніх батьків, їм не забезпечується належне лікування. Одна людина, хвора на діабет, за повідомленнями, протягом декількох місяців не отримує інсулін. УВКПЛ занепокоєно тим, що погіршується ситуація у «Донецькій народній республіці», де озброєні групи продовжили блокувати або надмірно контролювати доступ гуманітарної допомоги на підконтрольні їм території, перешкоджати належному моніторингу в місцях позбавлення волі та заважати доставці допомоги, яка може врятувати людей від хвороби, а то й смерті, голоду і страждань.

В. Права на житло, землю та власність

159. Відповідно до тенденції, що спостерігається із вересня 2015 р. ВПО поступово продовжували повертатися додому, в райони, підконтрольні озброєними групами. Хоча повних даних про кількість осіб, які повернулися, немає, УВКПЛ спостерігало суттєве збільшення кількості мешканців у міських поселеннях Донецької та Луганської областей.

160. Проте, питання житла, землі та власності, зокрема пошкодження, конфіскація або розграбування майна, а також відсутність правосуддя та механізмів компенсації залишилися однією з головних проблем для цивільного населення, що мешкає у зоні конфлікту, і для ВПО з цих районів. Постійні бойові дії та руйнування чи пошкодження нерухомого майна є, очевидно, головними перепонами для повернення.

161. Інша значна проблема – постійна присутність збройних сил у цивільних районах і не вибіркові обстріли, що залишається головним чинником, що становить загрозу для цивільного населення та впливає на можливість його доступу до житла, землі та власності. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ збило докладну інформацію про ведення бойових дій українськими збройними силами та полком «Азов» у Широкиному (31 км на схід від Маріуполя) і навколо нього починаючи з літа 2014 року. Було задокументовано масове розграбування домів цивільного населення, а

---

¹⁰⁷ Як повідомили спостерігачі ОБСЄ, 45-й конвой з 45 вантажівок прибув 26 листопада; 46-й (39 вантажівок) – 17 грудня; 47-й (44 вантажівки) – 24 грудня 2015 р.

також спрямування ударів на цивільні райони у період з вересня 2014 р. по лютий 2015 р. Мешканці, переміщені до Маріуполя, отримали зовсім мало допомоги та інформації про стан їхніх домівок. Не маючи можливості повернутися, щоб вивчити обсяг шкоди, крім як на короткі періоди, ВПО з Широкиного обмінюються відеоматеріалами та фотографіями, намагаючись стежити за станом їхніх будинків.

162. У районах, підконтрольних озброєним групам, УВКПЛ документально зафіксувало використання незайнятих будинків у військових цілях. Наприклад, у Донецьку у грудні 2015 р. – січні 2016 р. озброєні групи двічі займали та грабували пустий приватний будинок. У внутрішньому дворі були розміщені військовий транспорт і військова техніка, через що було завдано пошкоджень майну та постановлено під загрозу житловий район. Члени озброєних груп нарешті залишили його, після постійних вимог із боку охоронця, найнятого власником будинку.. 27 січня охоронець повідомив військову поліцію «Донецької народної республіки» про захоплення майна «. На момент підготовки цієї доповіді члени озброєних груп займали декілька покинутих будинків у Комінтерновому, що у «Донецькій народній республіці».

163. Інформація, отримана УВКПЛ, свідчить про наявність системної проблеми через відсутність ефективного засобу правового захисту для компенсації за руйнування, розграбування або захоплення нерухомого майна у районах, охоплених конфліктом. На практиці, українські громадяни по будь-яку сторону лінії зіткнення, які виявили, що їхнє майно було пошкоджено через бойові дії, розграбовано або захоплено, не може отримати відшкодування. Визнаючи зусилля докладені для усунення цієї прогалини¹⁰⁸, УВКПЛ закликає українську владу ефективно працювати для того, щоб забезпечити можливість переміщеним особам отримувати компенсацію за майно, зруйноване під час конфлікту.

164. Під загрозу також поставлені житлові права ВПО, які живуть у районах, підконтрольних Урядові. Наприклад, в Одесі УВКПЛ отримало інформацію про те, що становище ВПО з інвалідністю може ще більше погіршитися через заплановане скорочення бюджетних витрат на забезпечення житлом. Місцева влада запевнила УВКПЛ, що знайде шляхи для забезпечення того, щоб усі ВПО отримували належну підтримку та житло. В Одеській області ВПО часто живуть у незайнятих або покинутих будинках, що наражає їх на постійну загрозу виселення. За даними УВКБ ООН, багато ВПО досі живуть у поганих умовах, а найбільш уразливі часто мешкають у колективних центрах розміщення, де станом на лютий 2016 р. проживало приблизно 14 тис. осіб.

165. Високий ризик виселення ВПО та їхніх сімей, які живуть в орендованих приміщеннях, державному житлі або самочинно оселяються в покинутих домах і будівлях, як і інші серйозні перешкоди для повернення, як-от розграбування, пошкодження та захоплення будинків, залишених ВПО, у військових цілях, вимагають ужиття невідкладних заходів, щоб ВПО могли повернутися до своїх домівок або отримали компенсацію за майно, пошкоджене чи знищене в ході конфлікту.

---

¹⁰⁸ Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (щодо компенсації вартості пошкодженого майна)», № 2167 від 18 лютого 2015 р.; проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (щодо компенсації за пошкоджене житло внаслідок проведення АТО)», № 3434 від 9 листопада 2015 р.

V. Зміни у законодавстві та інституційні реформи

A. Повідомлення про відступ від окремих положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права

166. 27 листопада 2015 р. у повідомленні, адресованому Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, Уряд України уточнив географічні межі дії його запланованого відступу від окремих положень МПГПП¹⁰⁹, що викликає серйозне занепокоєння¹¹⁰. Уряд указав, що відступ поширюється на місцевості, що перебувають під його повним або частковим контролем, зокрема міста і селища під його фактичним контролем – як-от Краматорськ, Красний Лиман, Слов'янськ і Маріуполь (Донецька область), Лисичанськ, Рубіжне та Сєверодонецьк (Луганська область).

167. УВКПЛ зазначає, що правомірність відступу за статтею 4 МПГПП залежить від виконання відповідною державою ряду умов, які окреслені у Загальному коментарі № 29 Комітету ООН з прав людини¹¹¹. Вони вимагають офіційного оголошення про існування у державі надзвичайного стану, при якому життя нації перебуває під загрозою. Крім того, заходи, що вживаються на відступ від зобов'язань повинні бути пропорційними й не спричиняти дискримінацію. Передбачено також, що тривалість, територіальна дія та предмет відступу повинні бути чітко обмеженими гостротою становища. Відступ повинен узгоджуватися з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом, зокрема з відповідними нормами міжнародного гуманітарного права¹¹².

B. Повідомлення стосовно 16 договорів Організації Об'єднаних Націй

168. 20 жовтня Уряд України направив Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй повідомлення про «особливості територіального застосування та виконання» 16 договорів Організації Об'єднаних Націй¹¹³, зокрема Конвенції проти

---

¹⁰⁹ У червні 2015 р. Уряд України повідомив Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, що Російська Федерація здійснила збройну агресію проти України та несе «повну відповідальність» за забезпечення дотримання прав людини та гуманітарного права у Криму та в районах сходу України, підконтрольних озброєним групам.

¹¹⁰ У червні 2015 р. Уряд України направив Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй повідомлення, яким сповістив його про відступ від таких прав, передбачених МПГПП: права на ефективний засіб правового захисту (п. 3 ст. 2); права на свободу від довільного арешту та тримання під вартою й відповідних процесуальних прав (ст. 9); права на вільне пересування і вибір місця проживання (ст. 12); права на справедливий судовий розгляд (ст. 14); права на недоторканність особистого життя (ст. 17). Див. доповідь ММПУ за період з 16 травня по 15 серпня 2015 р., пп. 159-161.

¹¹¹ Комітет ООН з прав людини, Загальний коментар № 29 – Стаття 4 (відступи від зобов'язань у зв'язку з надзвичайним станом), 31 серпня 2001 р., CCPR/C/21/Rev.1/Add.11.

¹¹² Див. норми міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції 1949 р. та Додатковий протокол II до них); Конвенцію про права дитини; Конвенцію про статус біженців; основні конвенції МОП у сфері прав людини щодо примусової праці, свободи об'єднань, рівності у сфері праці, прав профспілок і працівників.

¹¹³ Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців (1989 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1979 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.); Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1950 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.); Угода про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду (2002 р.); Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (1956 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1998 р.); Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (1973 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти

катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (КПК). У повідомленнях заявлено, що застосування та виконання Україною її зобов'язань за 16 договорами «*обмежується і не гарантується*» на територіях, що вважаються окупованими й неконтрольованими, і що ця ситуація зберігатиметься до повного відновлення суверенітету України над її територією. У повідомленні згадуються положення договорів стосовно спілкування прямої комунікації та чи взаємодії». Не чітко зрозуміло, яких саме положень це стосується, але це викликає занепокоєння стосовно того, що положення про співробітництво у сфері судочинства, або про процедуру розгляду індивідуальних скарг можуть не вважатися застосовними до Криму та районів сходу України, підконтрольних озброєним групам. Крім того, у повідомленнях наводяться деякі положення договорів, зокрема ті, що забороняють катування, які зберігають обов'язкову силу для держав у рамках звичаєвого міжнародного права.

169. УВКПЛ закликає Уряд України вжити всіх можливих заходів для посилення захисту населення Донецької та Луганської областей, зокрема районів, підконтрольних озброєним групам, та населення Криму. УВКПЛ зазначає, що заява Уряду про те, що зобов'язання України «*обмежуються*» і «*не гарантуються*», створює правову невизначеність і може послабити захист прав людини. Згідно з тлумаченням, наданим договірними органами Організації Об'єднаних Націй та Європейським судом з прав людини¹¹⁴, незважаючи на відсутність фактичного контролю над певною частиною її території, в Україні, як держави-учасниці МПГПП та ЄКПЛ, залишаються зобов'язання щодо людей, які живуть у районах, підконтрольних озброєним групам¹¹⁵. Таким чином, Україна повинна вживати всіх доступних законних засобів, щоб гарантувати права всіх людей на такій території. Зокрема, Комітет проти катувань вже привертав увагу Уряду до його зобов'язань документувати та розслідувати заяви про катування, гарантувати належне судове переслідування винуватців та забезпечити відшкодування постраждалим.

С. Конституційна реформа

170. 28 січня 2016 р. Верховна Рада України внесла зміни до свого регламенту з метою перенесення заключного голосування щодо внесення змін до Конституції стосовно децентралізації, що мало бути проведено до початку лютого. Спостерігачі вважають, що друге та заключне голосування було відтерміновано тому, що отримання потрібної кваліфікованої більшості для прийняття цих змін не могло бути забезпечено¹¹⁶. Згідно з переглянутим регламентом, голосування має бути проведено до 22 липня 2016 р. УВКПЛ розглядає питання децентралізації як ключовий компонент мирного врегулювання конфлікту на сході України.

транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітряно, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.); Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (1958 р.).

¹¹⁴ CAT/C/UKR/CO/6, п. 11; див. також ССРР/С/21/Rev.1/Add.8/Rev.1, п. 4; ССРР/С/МДА/CO/2, п. 5; справу «Ілашку та інші проти Молдови та Російської Федерації» (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russian Federation*), постанова від 8 липня 2004 р., ЄСПЛ (2004), пп. 331-333; справу «Катан та інші проти Молдови та Росії» (*Catan and others v. Moldova and Russia*), постанова від 19 жовтня 2012 р., ЄСПЛ (2012), ст. 109-110.

¹¹⁵ ССРР/С/21/Rev.1/Add.8/Rev.1(1997), п. 4.

¹¹⁶ 31 серпня 2015 р. зміни стосовно децентралізації були прийняті у першому читанні, що призвело до насильства на вулицях і людських жертв.

---

171. 2 лютого 2016 р. Верховна Рада прийнята у першому читанні переглянутий проект Закону (№ 3524) про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). На погляд УВКПЛ, ці зміни у їх нинішній формі усунули б усталені конституційні перешкоди для незалежності судової влади, а саме позбавили б виконавчу гілку влади її ролі у призначенні суддів.

Д. Виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини

172. 23 листопада 2015 р. Уряд затвердив План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, у якому визначені заходи на виконання 26 пріоритетних напрямків, окреслених у Національній стратегії у сфері прав людини від 25 серпня 2015 р. План дій був розроблений у тісному співробітництві з громадянським суспільством, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, міжнародними та регіональними організаціями (Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, ОБСЄ та Європейським Союзом). Він передбачає заходи, спрямовані на усунення системних проблем, а також викликів, пов'язаних із конфліктом.

173. УВКПЛ має намір надавати технічну підтримку у виконанні окремих частин Плану дій, зокрема щодо питання відповідальності за порушення прав людини. УВКПЛ виступає за те, щоб План дій використовувався як платформа для спрямування підтримки зусиль Уряду з виконання його зобов'язань у сфері прав людини.

Е. Прийняття закону про внутрішньо переміщених осіб

174. 24 грудня 2015 р. Парламент прийняв зміни¹¹⁷ до закону про ВПО¹¹⁸, які набули чинності з 13 січня 2016 р. На погляд УВКПЛ, вони загалом відповідають Керівним принципам Організації Об'єднаних Націй з питання переміщення осіб усередині країни. Вони спрощують процедуру реєстрації та дозволяють визнавати внутрішньо переміщеними особами іноземців, які на законних підставах проживають в Україні, та осіб без громадянства.

175. Крім того, 16 грудня 2015 р. Кабінет Міністрів прийняв Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. Програма заохочує суб'єктів громадянського суспільства до участі у виконанні плану і торкається певних проблем, пов'язаних із захистом прав людини.

Ф. Проект Закону про тимчасово окуповану територію

176. 8 грудня у Парламенті був зареєстрований проект Закону № 3593¹¹⁹ про тимчасово окуповану територію України. У разі прийняття він створив би єдину нормативно-правову базу для всіх районів, що вважаються «тимчасово

---

¹¹⁷ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 2166 від 18 лютого 2015 р.).

¹¹⁸ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII від 20 жовтня 2014 р.).

¹¹⁹ Проект Закону «Про тимчасово окуповану територію України» (№ 3593 від 8 грудня 2015 р.).

окупованими», включаючи Крим і райони, підконтрольні озброєним групам. Законопроект покладає всю відповідальність за захист прав людини на цих територіях на Російську Федерацію як «державу-окупанта».

177. Хоча законопроект все ще може бути переглянуто, на даному етапі УВКПЛ особливо стурбоване тими положеннями цього законопроекту, якими забороняється постачання води та електроенергії до вищезгаданих районів, що призведе до фактичного позбавлення цих районів базових предметів першої необхідності на порушення соціальних і економічних прав, статті 14 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій та звичаєвого міжнародного гуманітарного права¹²⁰. Якщо цей закон буде прийнятий, це може мати руйнівні наслідки для людей, які живуть у районах, підконтрольних озброєним групам.

178. Незважаючи на довготривалий конфлікт і, як наслідок, зростаючу ізоляцію територій, підконтрольних озброєним групам, населення, що живе у Донецькій та Луганській областях, як і раніше, повністю залежить від базової інфраструктури України з водо- і електропостачання. Таким чином, Україна зберігає контроль, а отже, і зобов'язання щодо населення цих районів. Постачання води і електроенергії – яке є істотним для життєзабезпечення, дотримання базової гігієни, охорони здоров'я та функціонування основних державних послуг – не повинно використовуватися як інструмент політичного тиску.

Г. Зміни до кримінального законодавства

179. 26 листопада Парламент прийняв зміни¹²¹ до положень Кримінального кодексу, що передбачають можливість застосування умовно-дострокового звільнення до ув'язнених, засуджених до довічного позбавлення волі, після 20 років фактичного відбуття ними покарання, і заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі терміном на 25 років. Проте, Президент України наклав вето на ці зміни на тій підставі, що вони порушують принцип «адекватності покарання ступеню тяжкості злочину»¹²². Ця аргументація, як видається, тлумачить принцип сумірності покарання скоєному злочину не на користь правам людини. Як визнано Європейським Комітетом із запобігання катуванням (КЗК)¹²³ та практикою Європейського суду з прав людини¹²⁴, заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання вимагає існування механізму або можливості періодичного перегляду довічного ув'язнення.

Н. Реформа державної служби

180. 10 грудня 2015 р. Парламент прийняв Закон України «Про державну службу» (№ 2490), спрямований на реформування системи державної служби. УВКПЛ занепокоєне тим, що закон поширюється на Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, шляхом надання спеціальній комісії повноважень пропонувати до призначення кандидатуру керівника апарату Секретаріату і

¹²⁰ Хенкерте, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, т. I, норма 54.

¹²¹ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням» (№ 2292 від 3 березня 2015 р.).

¹²² Пропозиції Президента України до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням», 17 грудня 2015 р.

¹²³ Меморандум «Фактичне/реальне довічне позбавлення волі», СРТ (2007) 55.

¹²⁴ Справа «Вінтер проти Сполученого Королівства» (*Vinter v. the UK*) (№ 66069/09, 130/10 та 3896/10); справа «Кафкаріс проти Кіпру» (*Kafkaris v. Cyprus*) (Велика Палата, № 21906/04); справа «Леже проти Франції» (*Léger v. France*) (№ 19324/02).

уповноважує цю особу призначати інших працівників цієї установи. Це не узгоджується з положеннями Паризьких принципів стосовно самостійності та незалежності національних установ із захисту прав людини¹²⁵.

I. Реєстрація актів цивільного стану

181. 4 лютого 2016 р. Парламент прийняв проект Закону № 3171, який регулює визнання Україною фактів народження і смерті, що мають місце на територіях, підконтрольних озброєним групам на сході України, а також у Криму, для чого вносяться відповідні зміни до Цивільного процесуального кодексу України. Як згадувалося вище, згідно з чинним законодавством усі акти, видані де-факто владою, вважаються недійсними.

182. Вищезгаданий проект Закону, який ще має бути підписаний Президентом України, не передбачає визнання свідоцтв про народження і смерть, виданих де-факто владою або озброєними групами. Натомість ним вводиться спрощений порядок судової процедури, який звільняє від принципу територіальної юрисдикції, та дозволяє подавати заяву про визнання до будь-якого суду. У законі також вказано, що справи стосовно реєстрації актів цивільного стану повинні слухатися «невідкладно». Як згадувалося вище¹²⁶, це не відповідає стандартам, підтримуваним міжнародною судовою практикою, які передбачають безпосереднє визнання державними установами реєстрації народження, смерті та шлюбу, здійсненої де-факто владою або озброєними групами.

VII. Права людини в Автономній Республіці Крим¹²⁷

183. Моніторингу УВКПЛ ситуації щодо прав людини в Криму, як і раніше, перешкождала відсутність доступу. Згідно зі стандартною практикою встановлення фактів у сфері прав людини, яка передбачає використання, головним чином, інформації з першоджерел, УВКПЛ зафіксувало збереження тенденції кримінального переслідування кримських татар-демонстрантів за їхню участь у подіях лютого 2014 р. Були зареєстровані й інші інциденти, що викликають занепокоєння, зокрема зникнення безвісти чотирьох кримських татар і рейд, метою якого, як здається, було залякати місцевих кримських татар із проукраїнськими поглядами. 15 лютого прокурор Криму подала до верховного суду Криму запит про визнання Меджлісу, органу самоврядування кримських татар, екстремістською організацією і про заборону його діяльності на території Російської Федерації.

184. Як зазначалося у попередніх доповідях, УВКПЛ, керуючись Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 68/262 про територіальну цілісність України, стурбоване тим, що нав'язування громадянства та законодавчої бази Російської Федерації,

---

¹²⁵ «Склад і гарантії незалежності та плюралізму», Принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини (Паризькі принципи); затверджені Генеральною Асамблеєю ООН у 1993 р., додаток до Резолюції 48/134 Генеральної Асамблеї ООН.

¹²⁶ Див. доповідь ММПЛУ за період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р., пп. 173-176.

¹²⁷ Автономна Республіка Крим включає в себе також місто Севастополь. ММПЛУ не було надано доступ до Криму і вона не має там свого представництва. Проте, Місія змогла відстежувати ситуацію щодо прав людини шляхом налагодження і підтримання контактів з мешканцями Криму на самому півострові й у материковій частині України, а також шляхом проведення бесід із широким колом співрозмовників різного віку та статі, як-от представники політичних, релігійних і громадських організацій, постраждалі, родичі та свідки ймовірних порушень прав людини, юристи, журналісти, підприємці, викладачі, лікарі, соціальні працівники, правозахисники та інші категорії, зокрема особи без конкретної приналежності. ММПЛУ продовжує добиватися доступу до Криму.

зокрема кримінального законодавства, і відповідне здійснення правосуддя згідно з цією законодавчою базою, вплинуло на права людини в Криму.

185. На права людини мешканців Криму також, як і раніше, негативно впливають деякі рішення Уряду України, зокрема щодо їхнього доступу до банківських послуг у материковій частині України. Дії проукраїнських активістів у материковій частині України, як-от напади на лінії електропередачі, вплинули на вразливі верстви населення Криму.

А. Права на належну правову процедуру та справедливий судовий розгляд

186. Під час звітного періоду, у Російській Федерації розглядалися дві судові справи стосовно українських громадян, заарештованих у Криму (див. частину III. Відповідальність за порушення прав людини та здійснення правосуддя, В. Індивідуальні справи на стор.). За даними Уряду, вісім осіб були затримані в Криму та перевезені до Росії на суд. УВКПЛ нагадує, що арешт українських громадян у Криму представниками влади Російської Федерації та перевезення цих громадян до Російської Федерації порушують Резолюцію 68/262 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо територіальної цілісності України.

187. 28 грудня кримський суд засудив кримського татарина¹²⁸ у зв'язку з демонстрацією, яка призвела до сутичок перед будівлею Кримського парламенту 26 лютого 2014 р. Сімферопольський міський суд виніс Таляту Юнусову вирок у вигляді трьох з половиною років позбавлення волі умовно за те, що він нібито брав участь у вищезгаданому насильстві. Під час сутичок між проросійськими та проукраїнськими активістами двоє етнічних росіян були вбиті, а 79 демонстрантів з обох таборів отримали поранення. УВКПЛ зазначає, що це вже другий умовний вирок, винесений кримському татарину-демонстранту, який брав участь у подіях лютого 2014 р. Декілька співрозмовників стверджували, що заарештованим обіцяли пом'якшення вироку в разі їхнього співробітництва з прокуратурою задля встановлення кримінальної відповідальності заступника Голови Меджлісу Ахтема Чийгоза, який був заарештований у 2015 р. за ймовірну роль в організації вищезгаданих протестів¹²⁹.

188. УВКПЛ стежило за судовим провадженням стосовно чотирьох прихильників релігійної організації «Хізб ут-Тахрір», які перебувають під вартою з лютого 2015 р. по обвинуваченню в «тероризмі»¹³⁰. 14-15 січня 2016 р. кримський суд продовжив термін їхнього тримання під вартою до 22 березня 2016 р. Верховний суд Російської Федерації включив «Хізб ут-Тахрір» до переліку «терористичних організацій», тоді як в Україні вона є легальною.

189. 11-12 лютого 2016 р. троє чоловіків – кримських татар, серед яких був правозахисник, та один етнічний українець були заарештовані за участь у діяльності релігійної організації «Хізб ут-Тахрір» і обвинувачені у «тероризмі». Вони були заарештовані співробітниками ФСБ під час обшуків у домах у Ялтинському, Алуштинському і Бахчисарайському районах. Облави проводилися у присутності жінок і дітей, на очах яких озброєні співробітники у масках штурмували будинки,

¹²⁸ Ескендер Небієв отримав умовний вирок у вигляді позбавлення волі строком на два з половиною роки 12 жовтня 2015 р.

¹²⁹ Ескендер Емірвалієв, Ескендер Кантеміров, Алі Асанов, Мустафа Дегерменджі.

¹³⁰ Див. 9-ту відкриту доповідь ММПЛУ за період з 1 грудня 2014 р. по 15 лютого 2015 р., ст. 24.

розбиваючи вікна і двері. Усіх чотирьох чоловіків поміщено у слідчий ізолятор до 8 квітня 2016 р.

190. 21 січня сімферопольський суд видав ордер на арешт Мустафи Джемілева, лідера кримських татар, і включив його до списку розшукуваних осіб. Суд заявив, що розпочато три розслідування за фактами його діяльності, проте обвинувачення не навів. У квітні 2014 р. влада Російської Федерації заборонила Джемілеву в'їзд на територію Російської Федерації терміном на п'ять років.

В. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканість

191. 15 грудня поблизу Керчі зникли безвісти двоє чоловіків – кримських татар. «Поліція» почала розслідування і заявила, що вони, можливо, поїхали на Близький Схід. УВКПЛ отримало від їхніх родичів інформацію про те, що їх могли викрасти. Третій кримський татарин зник безвісти у січні 2016 р. у Сімферополі

С. Порушення права на свободу поглядів та їхнє вільне вираження

192. УВКПЛ зареєструвало серйозні повідомлення про дискримінацію та гоніння представників меншин і корінних народів, зокрема кримських татар, що порушує їхнє право на вільне вираження поглядів. 28 грудня працівники ФСБ та близько 25 кримських козаків прибули у село Долинка, після того, як на сусідній автобусній зупинці було виявлено намальований український прапор. Хоча населення села є етнічно змішаним, щодо цього інциденту допитували тільки кримських татар. Усі будинки з кримськотатарським прапором були сфотографовані. Мешканці, які брали участь у відзначенні річниці депортації кримських татар, систематично викликалися на допити. Лідер групи козаків сказав місцевим журналістам, що він прибув до села, щоб «захистити» росіян, українців та кримських татар від «проявів екстремізму». Хоча обшуки у будинках не проводилися і нікого не було заарештовано, це втручання, спричинене нібито демонстрацією національного символу невідомою особою, видається незаконним і зайвим. Облава у Долинці, схоже мала на меті залякати місцевих кримських татар, які пишуться своєю національною ідентичністю та прагнуть публічно демонструвати її.

Д. Порушення права на свободу релігії або переконання

193. 1 січня 2016 р. сплив строк перереєстрації всіх релігійних громад за законодавством Російської Федерації. За інформацією Міністерства юстиції Російської Федерації, 365 релігійних громад, що діяли у Криму, до цього строку перереєструвалися, а понад 1,000 релігійних громад, що були визнані за українським законодавством, перереєстрацію не пройшли й тому не мають юридичного статусу. УВКПЛ вважає, що строгі юридичні вимоги¹³¹ за російським законодавством або перешкодили перереєстрації багатьох релігійних громад, або знеохотили їх до її проходження. УВКПЛ нагадує, що вкрай важливо, щоб усі процедури реєстрації були доступними, інклюзивними, недискримінаційними й не надмірно обтяжливими, тому що свобода релігії або переконання має переважний та незалежний від будь-

---

¹³¹ Релігійні громади, що звернулися на предмет перереєстрації, повинні надати статут організації, два протоколи зборів громади і перелік усіх членів громади, а також інформацію щодо «основи релігійних переконань». Див. доповідь ММПЛУ за період з 16 лютого по 15 травня 2015 р., параграф 168.

яких адміністративних процедур визнання статус. Свободу релігії або переконань релігійних меншин слід поважати навіть без реєстрації¹³².

194. Серед незареєстрованих релігійних громад виділяється Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП). Вона вирішила не слідувати процедурам реєстрації, що впливає із законодавства Російської Федерації, й тому не має юридичного статусу. УПЦ КП зазнає тиску, спрямованого на те, щоб примусити її співпрацювати з де-факто владою, і її відмова від цієї співпраці призвела до захоплення і закриття з березня 2014 р. щонайменше п'яти храмів¹³³ у різних районах півострова. Кафедральний собор святих рівноапостольних Володимира і Ольги у Сімферополі, єдина культова споруда УПЦ КП у цьому місті, можливо, буде вимушений закритися, тому що кримське «міністерство майнових і земельних відносин» у травні 2015 р. повідомило Кримську єпархію УПЦ КП, що угоду про оренду приміщення храму скасовано. 16 січня 2016 р. кримський арбітражний суд виніс постанову на користь міністерства, наказавши УПЦ КП у десятиденний строк звільнити собор і накладши на неї штраф у розмірі майже 600 тис. рублів (близько 7900 дол. США) за заборгованість з орендної плати.

Е. Право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я

195. УВКПЛ отримало інформацію про те, що деякі люди, які живуть у Криму, стикаються з труднощами в отриманні медичних послуг і соціального захисту, тому що в них немає російського громадянства. З березня 2014 р. жителі Криму можуть автоматично отримати громадянство Російської Федерації, що, у свою чергу, є необхідною умовою отримання певних прав, зокрема доступу до безкоштовного державного медичного страхування. Наприклад, одна жінка, яка останні 10 років жила в Алушті, але була зареєстрована у Харкові, у грудні 2015 р. померла після того, як державна лікарня відмовила їй у лікуванні через відсутність у неї медичної страховки. Зрештою за допомогою родичів її вивезли до материкової частини України, де вона через кілька днів померла у лікарні. Відмова у госпіталізації людини з серйозним захворюванням – зокрема через її походження або статус, наприклад, громадянство, - становить грубе порушення захищеного міжнародними нормами права на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я.

Ф. Дискримінація у доступі до послуг

196. 25 грудня 2015 р. Вищий адміністративний суд України скасував рішення одного з київських судів, який визнав право всіх мешканців Криму, без будь-якого розрізнення, на рівне ставлення у доступі до банківських послуг. Це рішення було винесено після того, як група українських НУО опротестувала Постанову № 699 Національного банку України, якою всі мешканці Криму були оголошені «нерезидентами» України. Відмова у статусі резидента забороняє людям відкривати валютні банківські рахунки та купувати іноземну валюту. УВКПЛ розглядає це рішення як дискримінаційне й таке, що порушує права ВПО.

¹³² Тематична доповідь Незалежного експерта з питань меншин, А/68/268, п. 61

¹³³ 1 червня 2014 р. так званими «козаками» був захоплений храм у с. Перевальне. Спочатку він був зачинений для відвідувачів, але згодом там почали проводити служби священники Московського Патріархату. Також був захоплений храм святих апостолів Петра і Павла та святителя Миколая Чудотворця, розташований на території, що раніше належала Навчальному центру ВМС Збройних Сил України у Севастополі. Закрилися й парафії УПЦ КП у Красноперекопську, Керчі та Саках.

Г. «Громадянська блокада» Криму

197. 17 січня організатори «громадянської блокади» Криму¹³⁴, ініційованої 20 вересня, оголосили, що зняли ембарго на товарний потік на півострів і з нього, яке було покликано привернути увагу міжнародної спільноти до ситуації у Криму. «Громадянська блокада» здійснювалася активістами, які незаконно виконували правоохоронні функції, та характеризувалася рядом зловживань¹³⁵. Рішення про зняття «громадянської блокади» було ухвалено після набрання чинності Постанови Уряду від 18 грудня 2015 р., якою були введені суворі обмеження на доставку товарів, послуг, продовольства і особистих речей до Криму та з Криму. Під час відвідання Херсонської області 1-4 лютого 2016 р. УВКПЛ побачило, що учасники «громадянської блокади» все ще стояли на імпровізованих блокпостах, але не перешкоджали руху транспортних засобів. Зараз ця нова форма громадянських дій, як здається, обмежується спостереженням і відповідає законодавству.

198. У лютому 2016 р. УВКПЛ спостерігало постійне напруження між місцевими жителями і прихильниками блокади. Місцеві жителі створили групи «самооборони» у відповідь на численні напади на фізичних осіб і майно, ймовірно скоєні активістами-прихильниками блокади¹³⁶, і на бездіяльність правоохоронців. 1 лютого 2016 р. кримська «поліція» здійснила наліт на сімферопольську штаб-квартиру компанії, що належить батькові Ленура Іслямова, який координує діяльність прихильників блокади. 7 лютого 2016 р. було кинута гранату в херсонське відділення Меджліса кримськотатарського народу, що, як вважають, пов'язано з прихильниками блокади. Вибух завдав матеріальної шкоди, але обійшлося без людських жертв.

199. Перед зняттям «громадянської блокади», 21-22 листопада 2015 р., невідомі пошкодили чотири опори лінії електропередач у Херсонській області, якою електроенергія постачається до Криму. Багато хто вважає, що за цим диверсійним актом стоять проукраїнські активісти та кримські татари, що встановили «громадянську блокаду». До сьогодні, винних не було ідентифіковано чи затримано. Подача електроенергії у Крим частково була відновлена у середині грудня, коли було завершено створення перших двох черг енергетичного мосту, що зв'язує материкову Росію з півостровом, та відремонтовано одну з чотирьох зруйнованих ліній електропередач у Херсонській області. Проте, станом на лютий 2016 р. постачання енергії з України не здійснювалося, тому що не був продовжений контракт між енергетичною компанією України та кримською де-факто владою, термін дії якого закінчився 1 січня 2016 р.

200. Попри загалом обмежений характер, вплив торговельного ембарго та припинення постачання електроенергії до Криму мав тяжкі наслідки для деяких його мешканців. За три тижні перебоїв у постачанні електроенергії спричинив масштабні труднощі, що вплинули на повсякденне життя півострова, перш за все на зберігання продуктів харчування, громадський транспорт і економічну діяльність. Кримська де-факто влада перенаправила наявні енергетичні ресурси на найбільш важливі об'єкти соціальної інфраструктури, зокрема лікарні та школи. З точки зору прав людини від припинення електропостачання найсильніше постраждали люди з обмеженою мобільністю та малозабезпечені верстви населення.

¹³⁴ Див. 12-ту доповідь ММПЛУ за період з 16 серпня по 15 листопада 2015 р., ст. 29-30.

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ ММПЛУ має інформацію про те, що починаючи з 20 вересня 2015 р. у поліцію Херсону надійшло 301 повідомлення про такі випадки.

VIII. Висновки та рекомендації

201. Урядом України здійснено ряд кроків для розширення і посилення заохочення та захисту прав людини за допомогою політичних документів і законодавчих актів. Наприклад, зміни до законодавства розширили категорію переміщених осіб, які користуються правами за законом про ВПО, і зараз вона включає також осіб без громадянства та іноземців, які на законних підставах проживають в Україні. Деякі інші прийняті законодавчі акти або не повністю відповідають міжнародним нормам, або спрямовані на обмеження гарантій дотримання прав людини. Закон про реєстрацію актів цивільного стану не передбачає безпосереднього визнання актів цивільного стану, виданих недержавними органами, як того вимагає міжнародна судова практика. Закон про державну службу підриває незалежність інституту омбудсмена. Уряд України ухвалив План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої у серпні 2015 р. Проте, Уряд України обмежив, без будь-якого обґрунтування, свої зобов'язання за МПГПП перед населенням декількох підконтрольних йому районів Донецької та Луганської областей.

202. Ситуація у Криму, як і раніше, характеризувалася порушеннями прав людини, включаючи залякування та переслідування осіб, які дотримуються інших поглядів. УВКПЛ зафіксувало серйозні повідомлення про дискримінацію та гоніння представників меншин і корінних народів, особливо кримських татар, з порушенням їхніх прав людини, зокрема права на вільне вираження поглядів. Українські громадяни були засуджені судами Російської Федерації після арешту в Криму і переведення до Російської Федерації. Продовжилося вибіркове судове переслідування кримських татар, які брали участь у проукраїнському мітингу 26 лютого 2014 р. Єдиний храм Української Православної Церкви Київського Патріархату в Сімферополі може бути закрито. Жителі Криму, які відмовляються прийняти нав'язане громадянство Російської Федерації продовжували піддаватися дискримінації. На їхні права також вплинуло обмежуваче законодавство Російської Федерації. УВКПЛ нагадає, що середовище сприятливе для заохочення і захисту прав людини в Україні залежить від того, чи буде поважатися Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 про територіальну цілісність України.

203. Що стосується ситуації на сході України, то угода про припинення вогню від 1 вересня 2015 р. та запровадження «режиму повної тиші» 23 грудня 2015 р. викликали почуття оптимізму щодо можливості припинення конфлікту. Проте, у цивільного населення на місцях є багато причин для того, щоб залишатися обачливими. Місцевим мешканцям Донецької та Луганської областей потрібна гарантія захисту цивільного населення та дотримання їхніх прав людини. Посилюється занепокоєння щодо зменшення простору для діяльності громадянського суспільства та посилення обмежень для тих, хто бажає висловити свою думку та реалізовувати свої основні свободи.

204. Для цивільного населення на місцях кінець війни означав би кінець щоденного звуку стрілянини, кінець довгого стояння в чергах, щоб перетнути «лінію зіткнення». Гарантія захисту цивільного населення має критично важливе значення для припинення конфлікту. Продовження невибіркових обстрілів і збереження обмежень на свободу пересування лише поставить під загрозу політичний процес. Є багато кроків, які Уряд України та «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка» можуть зробити задля захисту цивільного населення. Викладені нижче рекомендації є результатом інтерв'ю УВКПЛ із цивільними особами, які живуть по обидва боки від лінії зіткнення – у районах, підконтрольних Урядові, та на території, контрольованій озброєними групами – і які повідомляють про факти порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Серед цих

людей – ВПО, члени сімей зниклих безвісти, пропалих або загиблих солдат, затримані та їхні родичі. Представники такого представницького зрізу українського суспільства мають основні вимоги, що є однаковими по обидва боки від лінії зіткнення.

205. Українці важливо гарантувати вільне та безпечне пересування цивільних осіб через лінію зіткнення. Закриття контрольних пунктів в'їзду-виїзду, навіть тимчасове, негайно впливає на цивільне населення, безпосередньо посилюючи труднощі та негативно позначаючись на його доступі до основних прав людини. Якщо бойові дії триватимуть, то цивільні особи ризикують опинитися у небезпечних зонах, залишаючись вразливими до насильства, мін і нерозірваних боєприпасів. До і у випадку закриття певних контрольних пунктів в'їзду-виїзду необхідно вивчити всі альтернативні можливі варіанти, наприклад, створення нових безпечних коридорів або переговори про «вікна тиші» для забезпечення безпечного проходу цивільного населення. Зобов'язання забезпечити вільне пересування цивільних осіб, особливо з району посиленних бойових дій, зберігається навіть при наявності ризиків в сфері безпеки. Будь-яке обмеження свободи пересування повинно бути пропорційним його меті.

206. Вирішальне значення має забезпечення доступу українців, які живуть по обидва боки від лінії зіткнення, до повного спектру їхніх прав людини та здійснення їхнього права на рівний захист за законом. Українці, незалежно від місця проживання, повинні мати можливість реалізовувати свої соціальними та економічними правами й мати доступ до засобів правового захисту від посягань на їхні громадянські та політичні права. Це ослабить їхню ізоляцію, усуне головний чинник незадоволення Урядом і протидіятиме пропаганді тих, хто заохочує насильство.

207. Реальне припинення бойових дій у східних регіонах України та повне дотримання положень Мінських угод урятує людські життя та допоможе уникнути подальших труднощів. УВКПЛ ще раз наголошує, що повне виконання Мінських домовленостей (як було деталізовано в параграфі 19) залишається єдиною життєздатною стратегією досягнення мирного вирішення. Вирішальне значення має відновлення повного ефективного контролю Урядом України над значною частиною кордону із Російською Федерацією (в деяких районах Донецької та Луганської областей) для того, щоб припинити будь-який можливий притік боєприпасів, зброї та бойовиків із території Російської Федерації. Разом із іншими аспектами Мінських Угод, це прокладе дорогу до поваги прав людини не лише в зоні конфлікту, а й по всій Україні.

208. Запровадження механізмів зменшення кількості жертв серед цивільного населення продемонструє зобов'язання забезпечити захист цивільних осіб. Перенесення військових об'єктів із населених жилих районів усуне непотрібні та серйозні загрози для життя і майна цивільного населення. Терміново необхідно провести масштабні протимінні заходи по обидва боки лінії зіткнення, включаючи створення належних координаційних механізмів, складання карт замінованих територій, просвіта та підвищення рівня обізнаності щодо мінної небезпеки.

209. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, яке має обов'язкову силу для сторін конфлікту в Україні, необхідно вжити всіх можливих заходів для розшуку осіб, зниклих безвісти в результаті збройного конфлікту, і надати членам їхніх сімей усю наявну інформацію про їхню долю. УВКПЛ відзначило, що відмова у доступі до інформації про долю та місцезнаходження зниклих безвісти або щезлих осіб і відсутність систематичної роботи з вирішення цієї проблеми може поставити під загрозу майбутні зусилля з примирення. Документальна реєстрація зниклих безвісти, вільний доступ до всіх місць тримання під вартою, ідентифікація їхніх останків та

зв'язок між Урядом і озброєними групами з цього питання є критично важливим. Вияснення долі зниклих безвісти має бути у центрі уваги на будь-яких мирних перемовинах щодо припинення конфлікту.

210. Інформація, зібрана з 2014 року, свідчить про те, що проти осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, постійно скоюються порушення прав людини. Каткуванням можна запобігти лише за умови, що наглядовим механізмам і міжнародним організаціям, зокрема МКЧХ, надано безперешкодний доступ до всіх місць тримання під вартою, а затримані негайно стають перед суддею. Посилення незалежності судової гілки влади від втручання служб безпеки та політичного тиску має першорядне значення для того, щоб покласти край безкарності за каткуванням. Розгляд скарг і розслідування заяв імовірно будуть ефективними, якщо вони розпочаті невідкладно, а винуватців покарано. Засоби правового захисту є дієвими для налагодження життя постраждалих тільки тоді, коли вони застосовані своєчасно.

211. Захист цивільного населення і відповідальність за зловживання та порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права необхідно змістовно обговорити в рамках Мінських перемовин. Існують чіткі та переконливі докази серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних під час конфлікту на сході України. УВКПЛ, міжнародними та українськими правозахисними організаціями документально зафіксовані не вибіркові обстріли, позасудові страти, випадки систематичного жорстокого поводження і катувань. Як перший крок до забезпечення справжньої відповідальності, Мінський процес повинен гарантувати жертвам цих серйозних порушень правосуддя. Слід оголосити якомога ширшу амністію осіб, які брали участь у збройному конфлікті, та осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із ним, але у жодному разі не можна амністувати осіб, підозрюваних або обвинувачених у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності або тяжких порушень прав людини, зокрема порушень за ознакою статі, чи засуджених за такі злочини або порушення¹³⁷. Крім того, амністія є неприпустимою, якщо вона порушує право жертв на ефективний спосіб судового захисту, зокрема відшкодування, або обмежує право жертв і суспільств знати правду про порушення прав людини та гуманітарного права. Призначення осіб, відповідальних за серйозні порушення, на будь-які владні посади лише сприятиме підриванню довіри до всіх сторін конфлікту та суперечитиме законним потребам українців.

212. Більшість рекомендацій, наведених у попередніх доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, не виконано, тож вони залишаються актуальними. УВКПЛ закликає всі сторони виконати подані нижче рекомендації.

213. Урядові України:

- a) покласти край практиці таємного затримання і тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом;**
- b) забезпечити негайний доступ адвоката до осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом на сході України, через їхні зв'язки з озброєними групами чи підозру в таких зв'язках;**
- c) опитати всіх осіб, звільнених із полону озброєних груп, щоб документально зафіксувати всі подробиці, необхідні для того, щоб з часом притягнути винних до відповідальності ;**
- d) внести зміни до всього відповідного законодавства, що регулює право на ведення діяльності з пошуку та екстумації тіл на територіях, які не**

---

¹³⁷ Стаття 6(5) Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій, 1977 р.

контролюються Урядом, щоб відобразити роль організацій громадянського суспільства; внести зміни до правил, що регламентують доставку і реєстрацію останків, зокрема збирання ідентифікуючої інформації, щоб надати державним органам повноваження приймати відповідну інформацію від організацій громадянського суспільства і груп, які ведуть таку діяльність;

- e) Військовій прокуратурі розслідувати всі повідомлення про довільні затримання, насильницькі зникнення, вчинених українськими військовими та силами безпеки, та в ході розслідування відвідати ймовірні незаконні місця тримання під вартою на територіях, підконтрольних Урядові;
- f) Військовій прокуратурі зайняти більш проактивну позицію щодо розслідування заяв про порушення прав людини, як-от довільне тримання під вартою, катування і жорстоке поводження;
- g) забезпечити, щоб особи, підозрювані або обвинувачені у воєнних злочинах, злочинах проти людяності або тяжких порушеннях прав людини чи засуджені за такі злочини або порушення, не амністувалися;
- h) розробити адміністративну процедуру, що передбачає пряме визнання документів про реєстрацію актів цивільного стану (свідоцтв про народження, смерть і шлюб), виданих де-факто владою Криму і озброєними групами на сході України, згідно з судовою практикою Міжнародного суду та Європейського суду з прав людини, як виняток із загального правила про невизнання дій, ужитих недержавними суб'єктами,;
- i) розробити всеосяжний та ефективний правовий механізм для того, щоб цивільні особи, власність яких була зруйнована, розграбована або вилучена у воєнних цілях, могли вимагати та отримувати відшкодування та компенсацію.
- j) створити механізм періодичного незалежного перегляду Парламентом необхідності заходів із відступу та скасовувати відступ, як тільки явна потреба у ньому відпадає; забезпечити повну відповідність законодавства України положенням МПГПП, особливо статтям 2(3), 9, 12, 14 і 17;
- k) після прийняття Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, виділити достатні ресурси для забезпечення його змістовного виконання;
- l) запобігти використанню водо- або електропостачання для здійснення економічного чи політичного тиску на територію, підконтрольну озброєним групам. Гуманітарна допомога повинна надаватися відповідно до визнаних на міжнародному рівні гуманітарних та правозахисних принципів, зокрема принципом недискримінації;
- m) внести зміни до Закону «Про державну службу» (№ 2490), щоб не допустити втручання в незалежність інституту омбудсмена відповідно до «Паризьких принципів»;
- n) розслідувати всі заяви про зловживання правами людини під час «громадянської блокади» на адміністративній межі кордоні між материковою Україною та Кримом і заарештувати порушників.

Забезпечити громадську безпеку і верховенство права у південних районах Херсонської області.

214. Усім сторонам бойових дій у Донецькій та Луганській областях:

- a) докласти всіх можливих зусиль для припинення боїв і насильства у зоні конфлікту, зокрема продовживши добиватися повномасштабної реалізації Комплексу заходів з виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 року, а також повністю дотримуючись режиму «повної тиші» вздовж лінії зіткнення;
- b) поважати міжнародне гуманітарне право, особливо принципи розрізнення, пропорційності та запобігання; у будь-якій ситуації утримуватися від невибіркових обстрілів населених районів та від розташування військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них; також утримуватися від пошкодження об'єктів, життєво необхідних для виживання цивільного населення (тобто систем водопостачання), медичних закладів, медичного персоналу і санітарного транспорту;
- c) розслідувати, порядку притягувати до відповідальності або передавати компетентному органу осіб, визнаних відповідальними за серйозні порушення чи зловживання правами людини, зокрема за катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки та покарання, позасудові чи довільні страти, насильницькі або недобровільні зникнення, зокрема і тих, хто має командну відповідальність;
- d) невідкладно звільнити всіх осіб, які незаконно чи довільно утримуються під вартою, при цьому гарантуючи їхню безпеку;
- e) забезпечити безперешкодний доступ УВКПЛ та інших міжнародних спостерігачів до місць тримання під вартою у зоні конфлікту, у тому числі неофіційних;
- f) обмінюватися інформацією та іншим чином співпрацювати задля встановлення місцезнаходження осіб, зниклих безвісти у зоні конфлікту, і надавати родичам зниклих безвісти безперешкодний доступ до інформації стосовно місцезнаходження і стану їхніх родичів;
- g) забезпечити поведінку з тілами та останками осіб, загиблих у результаті бойових дій, з належною повагою та гідністю; надати вільний та безпечний доступ до районів, де можуть знаходитися тіла та останки; сприяти їхній ідентифікації та гідному й належному поверненню їх до їхніх сімей;
- h) забезпечити цивільні особам захистом від небезпеки, що виникає через військові операції, включаючи можливість добровільно та швидко покинути райони, охоплені насильством; з цією метою сприяти пересуванню через лінію зіткнення і усунути всі перешкоди для вільного і безпечного проходження цивільних осіб і гуманітарної допомоги;
- i) провести заходи з розмінування вздовж основних транспортних маршрутів до блокпостів, щоб видалити з узбіч вибухонебезпечні пережитки війни та саморобні вибухові пристрої; чітко і належним чином позначити території, що не розміновані; припинити практику установки мін-пасток;

-
- j) забезпечити безпечний і безперешкодний прохід мирних жителів через лінію зіткнення, особливо з районів посилених військових дій. Утримайтеся від введення необґрунтованих перешкод для вільного проходу, такі як додаткові перевірки і обмеження. Якщо якісь транспортні коридори закриті з міркувань безпеки, всі альтернативні варіанти повинні бути вивчені і нові безпечні коридори встановлені;
  - k) зобов'язатися не виносити «вироки» чи приводити їх до виконання, без попереднього судового рішення, винесеного належним чином установленим судом, що забезпечує дотримання всіх судових гарантій, визнаних необхідними, пам'ятаючи, що такі дії порушують положення загальної статті 3 Женевських конвенцій та тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність згідно з міжнародним кримінальним правом;
  - l) Дотримуватися звільнення осіб, які утримуються під вартою або у місцях позбавлення волі, за принципом «всіх на всіх» з повним урахуванням їх прав людини і безпеки.

215. Де-факто владі Криму та Російській Федерації:

- a) надати УВКПЛ та іншим міжнародним організаціям доступ до Криму з метою забезпечення ефективного виконання ними своїх мандатів;
- b) відхилити прохання про заборону Меджлісу та припинити переслідування його членів;
- c) припинити практику перевезення українських громадян, арештованих у Криму, на територію Російської Федерації, оскільки це порушує Резолюцію 68/262 Генеральної Асамблеї ООН;
- d) покласти край діям поліції, спрямованих на дискримінаційне переслідування членів кримськотатарської громади;
- e) забезпечити кримським татарам, затриманим у зв'язку з демонстрацією, проведеною у лютому 2014 року, право на належну правову процедуру і право на справедливий судовий розгляд;
- f) забезпечити достовірні розслідування зникнень кримських татар;
- g) забезпечити дотримання свободи релігії та переконань; гарантувати, щоб усі процедури реєстрації були доступними, інклюзивними, недискримінаційними й не надмірно обтяжливими.